

MOTIEJAUS VALANČIAUS ILIUSTRUOTAS RANKRAŠTINIS GIESMYNAS

ROMA BONČKUTĖ

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriaus (toliau – VUB RS) trečiajame fonde (f. 3) saugomas neautorizuotas, iliustruotas rankraštinis aštuoniolikos giesmių rinkinys *Giesmie ape muka Jezusa Pona*¹ (toliau – *Giesmynas*). Ilgai užsigulėjusi, tyrėjų nepastebėtą rankraštį VUB RS darbuotojos parodė šio straipsnio autorei². Rankraščio braižas leido spėti, kad tai – Motiejaus Valančiaus (1801–1875) autografas. Jis svarbus dėl dviejų dalykų: tai yra vieni iš ankstyviausių Valančiaus himnografinių tekstų, be to, gausiai paties autoriaus papuošti piešiniais. Tai suteikia progą svarstyti³ Valančiaus pomėgį menui, nes piešiniai išsiskyrė spalvų sodrumu, derinimu, ryškumu.

Paskutinį kartą Valančiaus giesmių korpusas buvo papildytas tarp jo palikimo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyne (toliau – LLTIBR) rastomis giesmėmis. 2009 m. rugsėjo 15 d. Mikas Vaicekaskas LLTIBR aptiko Valančiaus autografą su penkių giesmių apie šv. Joną Krikštytoją, šv. Povilą (Paulių), šv. Benediktą, šv. Baltramiejų ir šv. Agotą rinkiniu⁴ ir paskelbė publikacija⁵. Vaicekaskas nustatė, kad ke-

¹ Dabar rankraštis perkeltas į pirmąjį fondą (f. 1): [Motiejus Valančius], *GIESMIE ape muka Jezusa Pona*, in: *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – VUB RS), f. 1, b. D 352, 90 p.

² Dėkoju VUB RS vedėjai dr. Ingai Liepaitei už sudarytas sąlygas tirti rankraštį.

³ Už išsakytas mintis apie piešinius noriu padėkoti prof. Liudmilai Lebedevai (Maskva), menotyros ir filologijos magistrei Dangirai Damulytei-Vonheim, dailininkei Rimai Stasiūnaitei, dailininkui Aloyzui Stasiulevičiui.

⁴ [Motiejus Valančius], [*Giesmės*]: *Giesmie Apej S. Joną Kriksztitoi; Giesmie Apej Szwęntą Apasztolą Powilą; Giesmie apej Szwęntą Benediktą; Giesmie Apej Szwęntą Baltramieju; Giesmie apej szwęntą Agatą*, in: *Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas*, (toliau – LLTIBR), f. 1, b. 672, 50 p.

⁵ Mikas Vaicekaskas, „Nežinomos rankraštinės Motiejaus Valančiaus giesmės apie šventuosius (šv. Joną Krikštytoją, šv. Paulių, šv. Benediktą, šv. Baltramiejų, šv. Agotą)“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2011, t. 35, p. 213–274.

turios giesmės iš rankraštinio rinkinio – „Giesmie Apej S. Joną Krikszti-toi“ (*Kada žmones Kristaus laukie*), „Giesmie apej Szwęntą Benediktą“ (*Labaj sena pustelnika*), „Giesmie Apej Szwęntą Baltramieju“ (*Lajminkiem Szwęntą Baltramieju*) ir „Giesmie apej szwęntą Agatą“ (*Tegul pasaule gieraj pamata*) – *Kantičkose* spausdintos nebuvo, o penktoji giesmė – „Giesmie Apej Szwęntą Apasztolą Powilą“ (*Oj Diewi gieras, tikraj wisagalis*) – *Kantičkose* spausdinta buvo nuo 1875 m. leidimo „Naujų giesmių“ skyriuje: „Ape Szwęnta Apasztola Powila“ (*Oj Diews gieras, tikraj wisagalis*)⁶.

Vaicekauskas minėtame straipsnyje apibendrindamas Valančiaus rašytinio palikimo tyrėjų mintis apie jo originalias giesmes pabrėžė, kad „priimta nuomonė buvo tokia, jog Valančius yra sukūręs šventiesiems skirtų giesmių (čia daugiausia galvoje buvo turėtos giesmės iš *Palangos Juzės*), tačiau konkrečių pavyzdžių, išskyrus ankstyvą rankraštinės giesmės apie šv. Roką atvejį, nebuvo nurodoma, matyt, ir nebuvo žinoma“⁷. Vaicekauskas straipsnyje priėjo prie išvados, kad rinkinio giesmės padeda „labiau argumentuoti, kad *Palangos Juzėje* esančios giesmės apie šventuosius yra Valančiaus autorystės“, tačiau „*Kantičků* „Naujų giesmių“ skyriuje, kur buvo įtraukta giesmė apie šv. Paulių, kitų giesmių apie šventuosius autorystė lieka nepatvirtinta/nežinoma“⁸. Buvo nustatyta, kad iš atsiradusių penkių Valančiaus giesmių „iki šiol apskritai nežinomos buvo keturios giesmės – apie šv. Joną Krikštytoją, šv. Benediktą, šv. Baltramiejų ir šv. Agotą“, o giesmė apie šv. Povilą (Paulių) nors ir buvo spausdinama *Kantičkose* nuo 1875 m., tačiau ji nebuvo priskirta Valančiui⁹. Aptiktas dar vienas Valančiaus giesmių rankraštis leidžia patvirtinti Vaicekausko mintį, kad jis rašė originalias giesmes apie šventuosius, ir *Palangos Juzėje* esančios giesmės tikrai yra vyskupo parašytos, dabar tik reikėtų jas detaliam iširti ir nustatyti jų būdinguosius bruožus.

Šiame straipsnyje tiriamame Valančiaus rankraštyje yra 18 giesmių:

1. GIESMIE ape muka Jezusa Pona (*Aszaru akis ir [szirdies kartibe]*¹⁰, p. 1–17),
2. GIESMIE APE SZWĘTA Barbora zagaru 1819 (*Szwęta Barbora Patronka mi-lause*, p. [18]–19),

⁶ *Ibid.*, p. 219.

⁷ *Ibid.*, p. 218–219.

⁸ *Ibid.*, p. 236.

⁹ *Ibid.*, p. 237.

¹⁰ Dviejų paskutinių žodžių nesimato. Spėjama pagal 1829–1830 m. *Kantičků žemaitiškų* leidimą, kuris buvo pakartotas pagal ketvirtąjį 1826 m. leidimą: [Vincentas Valmikas], [Kantyczkos žemaityszkos arba Giedojmaj Diewa garbing[y]. *Surinkyty iz wysokiu knigieliu yr Izraszu*,

3. GIESMIE APE muka JEZUSA Pona Darželie ALIWU (*Darželie aliwu regiu dydi diwa*, p. [20]–[27]),
4. GIESMIE APE nukrižewoima Jezusa Pona (*Jezau milausis ant kriziaus prikaltas*, p. 29–[30]),
5. GIESMIE APE Łozoriu YR Bagoczium (*Pewnas žmogus Bagotas budams*, p. 31–43),
6. GIESMIE APE Szwęta Juzapa sciesliwa patrona (*Sciesliwas kursay Patrona*, p. 45–[46]),
7. GIESMIE APE Panna Szwęciause Szydławos zemayciu (*Sweyka Pannele cudays pagarbinta*, p. 47–[50]),
8. GIESMIE APE Trayce Szwęciaufe ir Motina Szwęcz: (*Aukso walnastys małonies pyłnoi*, p. [52]–[54]),
9. GIESMIE APE Pana Szwęciause Szkaplerna (*Szkaplierna Pana tame ir kituose*, p. 55–59),
10. GIESMIE APE SZWĘTA BARBORA (*Barbora palaymintoje muczelnikie*, p. [60]–[62]),
11. GIESMIE APE Sunu moksla gaylėtij etc.: (*Ach ne szscisliwas ka asz sau padariau*, p. 63–[66]),
12. GIESMIE APE Pana Szwęciause karalienie (*O Dangiszka ciecoriene*, p. 67–69),
13. GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties (*Labanakt o Jezau o małone mano*, p. [70]–[71]),
14. GIESMIE APE Septinis sopulus Panos SZWĘCZIAUSES (*Sweyka buk motina Jezaus małoniausioje*, p. 73–75),
15. [Giesmė apie šv. Agotą] [trūksta ~12 pirmųjų eilučių] (p. 77–[80]),
16. GIESMIE APE SZWĘTA ONNA ALWITY (*Ant ciela Swieta Diewas cudu daro*, p. 81–83),
17. GIESMIE APE Szwęciause sakramenta (*Dangu žeme Swieć yr mares*, p. 85–87),
18. GIESMIE APE Panna Szwęciause (*Małoninga Poni musu ir Karaliene*, p. [88]–90).

Tarp šių giesmių ir Vaicekausko rastųjų tik viena yra ta pačia tema – apie šv. Agotą. Išlikusi teksto dalis rodo, kad šv. Agotos giesmių tekstai nėra identiški. Vadinas, Valančius buvo sukūręs du beveik skirtingus giesmės variantus.

Šio straipsnio tikslas – aprašyti užmirštą Motiejaus Valančiaus autografą, atkurti jo istoriją, nustatyti parašymo datą, aptarti giesmių genezę ir puo-

par rupesten yr inkrowan, kunigo Wincento Martinionio iz Walmusu Walmiko arba Wilmiko, ziemaycio, Pusprakieluno Pagiedoyniko yr Wietyniko, Bazniczios Sostingos, Wyskupiiios Wilniaus, su Giminizmiu ing iz spaudimo ira paduoty. O su pazwalijmu Wiresnibes kietwirta karta iz spausty. Metuose, 1826. Wilniuje pri Bazniczes S: Kazimiera [defektuotas egzempliorius, be antraštinio lapo], in: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/VUB/VUB01-000494074>.

šybą. Straipsnyje, negalint pateikti didesnio iliustracijų kiekio, nemaža dalis teksto skiriama piešinių žodiniams apibūdinimams. Susitelkiama į piešinio siužeto, motyvų išvardijimą, o ne interpretavimą, tačiau viliamasi, kad gal to pakaks šaltinio unikalumui parodyti.

Rankraščio aprašas. Rankraštis yra sąsiuvinio (*in quarto*) formato (19 × 16 cm). Kaip galima spėti iš labai nešvaraus pirmojo puslapio, kur prasižėdė „GIESMIŲ ape muka Jezusa Pona“, rankraštis ilgai buvo naudojamas be viršelių, o pirmasis puslapis atstojo antraštinį, nes ir VUB RS kataloge jis taip pažymėtas: „Giesmės ape muka Jezusa Pona“. Kaip matyti iš rankraštyje esančių antspaudų, rankraštis pirmiausia pateko į Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką, kur buvo įrištas į kartono viršelius. Įrišant rankraštį, buvo išlaikytas ankstesnis lankų įrišimas, tik vietomis dar sutvirtintas permatomo popieriaus juostelėmis, kuriomis kai kur suklijuoti ir įplyšę lapai. Rankraščio kartono viršeliai yra apklijuoti margu popieriumi, o nugarėlė ir kampeliai – mėlyno kolenkoro. Nugarėlės apačioje, žydrų dažų kvadratu juodu tušu įrašyta signatūra „D 352“. Priekio ir nugarėlės viršelių vidinės pusės apklijuotos slidžiu, blizgiu, smėlio spalvos, kaip ir priešlapiai, popieriumi. Antraštę atstoja autografo pirmame puslapyje prasidedančios giesmės pavadinimas. Priešlapyje yra Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos apvalus violetinis, su mėlynu atspalviu, antspaudas (ø 2,5 cm) su įrašu „VYTAUTO DIDŽ. UNIV. BIBLIOTEKA“ ir tos pačios spalvos signatūros raidės „D“ antspaudas, o skaičiai „352“ išpausti juoda spalva. Rankraštyje yra du kartus įrašyta ir senesnė signatūra. Ji iš pradžių buvo įrašyta autografo pirmojo puslapio dešiniajame viršutiniame kampe, šalia giesmės pavadinimo: pieštuku – raidės „Rš.“ ir juodos spalvos antspaudas „386“. Rankraštį įrišus į kartono viršelius, signatūra juodu rašalu buvo įrašyta priešlapio viršutiniame kampe „Rš. 386“. Rankraščio viršelio vidinėje pusėje yra violetinis antspaudas „1948“, o priešlapyje – tos pačios spalvos violetinis antspaudas (ø 2,1 cm) su įrašu: „Vilniaus Universiteto Biblioteka“.

Nėra žinoma, kaip rankraštis pateko į Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką. Galima priminti, kad po Valančiaus mirties jo likusius rankraščius perėmė saugoti giminės Alfonsa Beresnevičiūtė (?–?; sesers Petronėlės Beresnevičienės, 1805–1867, duktė) ir Stanislovas Gruzdis (1869–1939; Petronėlės Beresnevičiūtės-Gruzdienės sūnus, Valančiaus sesers Petronėlės Beresnevičienės anūkas). Alfonsa Beresnevičiūtė ir Stanislovas Gruzdis per Juozą Tumą padovanojo nemažai vyskupo rankraščių Lietuviai mokslo draugijai (1907). Tačiau *Giesmynas* ten nepateko. Rankraštyje yra vėlesnės

kilmės įrašų mėlynu rašalu. Labai plonai, atrodo, prarašant plunksną rašyta rankraščio pradžioje, viršutinėje paraštėje (p. 1), toliau (p. [54]) puslapio viduryje tuo pačiu mėlynu rašalu yra įrašyti metai „1895“ ir „1995“, o apatinėje paraštėje – „Selwestras Zemajtaites“. Šie įrašai mėlynu rašalu galėtų būti siejami su kuriuo nors vienu iš rankraščio savininkų. Tiek pats parašas „Selwestras Zemajtaites“, tiek įrašyti metai „1895“ ir „1995“ dar laukia tyrimo.

Rankraščių sudaro, kaip sakyta, vėlesnės kilmės viršeliai ir priešlapiai, 90 pieštuku numeruotų rankraščio puslapių. Puslapių numeriai yra užrašyti *rectus* puslapio viršuje, dešiniajame kampe, išskyrus paskutinį puslapį, kur skaičius „90“ įrašytas *versus* puslapio viršutiniame kairiajame kampe; *versus* puslapiai nenumeruoti, tad toliau šiame tekste jie žymimi laužtiniuose skliaustuose [...]. Rankraščio numeracija yra ištisinė, bet trūksta „[Giesmės apie šv. Agotą]“ pradžios. Kadangi puslapių numeracija ištisinė, akivaizdu, kad rankraštis į biblioteką pateko nepilnas.

Rankraščiui naudotas storas, žalsvai pilkos spalvos Kiautų (*Keuthe*, Rytų Prūsija, Romintos girioje buv. kaimas) celiuliozės fabriko popierius. Kadangi buvo rašyta į *in quarto* lankus, lapą *in folio* perlenkus per pusę, lapų centruose buvę vandenženkliai atsidūrė prie lenkimo ir įrišimo linijos. Rankraščių įrišus į storus viršelius, vandenženkliai sunkiai matomi. Gana gerai matyti antriniame lape (p. 15, 25, 71) įspausti popieriaus meistro, XVIII a. pastačiusio Kiautuose fabriką, savininko Ludwigo Zieserio (1734) inicialai „Z“ ir apačioje „KIAUTEN“¹¹ (mažiau matomi p. 9, 23, 43, 53, 63, 81). O kituose lapuose matyti vandenženklis iš trijų žvaigždžių. Žvaigždės gana gerai matosi p. 3, 5, 13, 19, 21, 27, 29, 35, 37, 41, 47, 49, 53, 59, 61, 67, 69, 87, 89, 73, 77, 83. Edmundas Laucevičius nurodo, kad Prienų popieriaus dirbtuvės vartojo vandenženklį su žvaigžde¹².

Rankraščio autorystė priskiriama Valančiui palyginus giesmių rankraščio rašyseną su kitais jo rankraščiais. Rankraščio rašysena yra aiški, daugiausia sietina su ankstyvesniais Valančiaus rankraščiais, tačiau ne Mozoriaus ir Kražių periodo, kur rašysena suspausta, smulki¹³. Išlikę jaunystės

¹¹ Edmundas Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.*, [kn. 1], redakcinė komisija Juozas Galvydis, Adolfas Ivaškevičius, Juozas Marcinkevičius, Vytautas Merkys (atsakingasis redaktorius), Vilnius: Mintis, Lietuvos TSR mokslų akademijos Centrinė biblioteka, Gamtos mokslų ir technikos istorijos komisija prie Lietuvos TSR mokslų akademijos prezidiumo, 1967, p. 113.

¹² *Ibid.*, p. 77.

¹³ Plg. [Motiejus Valančius], *[Pamokslai, 1 dalis]*, 1828, in: *LLTIBR*, f. 1, b. 179, [pirmasis lapas iškirptas] 3–133 p.; [Motiejus Valančius] M. Wołonczewski, *Moje Zabawy / Oddziału Kaznodziejskiego / Część druga*, 1829, in: *LLTIBR*, f. 1, b. 180, 134–197 p.

laikotarpio Valančiaus rankraščiai rodo, kad jis dar pasiruošdavo rašymo lauką: pieštuku nubrėždavo vidines ir išorines, rečiau viršutines ir apatines paraštes; lapą suliniuodavo, kartais rašydavo pasidėjęs liniuotę¹⁴. Sekdamas tradicija, ankstyvesniuose rankraščiuose brūkšniais žymėjo atsklandas ir užsklandas, kartais brūkšnius nubrėždavo du, viduryje padėdavo didesnę tašką, o brūkšnius ties centru pastorindavo¹⁵. Aptariamame *Giesmyne* juodos spalvos, bet išblukusiu iki rudumo rašalu, kuriuo užrašytas ir tekstas, nubrėžtos visos keturios paraštės, paliekant puslapio šonuose nuo vidinio ir išorinio krašto ~1 cm, o viršuje ir apačioje – ~1,5 cm tuščius laukus. Atsklandos daugiausia yra puošnios, dekoratyvinės juostos, o užsklandas atstoja piešiniai. Pastebėtina, kad ankstyvieji Valančiaus pamokslų rinkinių du tomai yra įrišti ir turi viršelius bei priešlapius, padarytus iš to paties popieriaus, kuris naudotas tekstui užrašyti¹⁶. Gali būti, kad ir *Giesmynas* iš pradžių turėjo paties autoriaus padarytus viršelius ir priešlapius, bet per laiką jie nuplyšo.

Giesmyną sieti su ankstyvaisiais Valančiaus lietuviškai rašytais tektais leidžia nenusistovėjusi rašysena ir rašyba. Valančius mokykloje ir seminarijoje buvo puikiai išmokęs rašyti lenkų, rusų, lotynų kalbomis. O pirmieji lietuviškai rašyti tekstai rodo, kad rašydamas neskubėjo, apgalvodavo raidžių formą, jų jungtis su kitomis raidėmis. Šiuo požiūriu įdomus Valančiaus vieno iš ankstyviausių lietuviškų tekstų – pamokslų rinkinys, mūsų dienas pasiekęs be pavadinimo, o autorystė nustatyta pagal braižą¹⁷. Šio pamokslų rinkinio braižas rodo, kad rašovas dar buvo neįgudęs rašyti lietuviškai, yra vietų kur raidės nejungiamos arba kur eksperimentuojama, ieškoma gražesnių raidžių formų (pavyzdžiui, l. 30–53). Pamokslų rankraštyje panaudotas popierius (l. 84–92) turi „1811“ metų datą. Lyginant *Giesmyną* su šiuo pamokslų rankraščiu, matyti, kad giesmes rašydamas jis jau buvo labiau patyręs rašyti lietuviškai, tačiau rašybos (pavyzdžiui, <ć>, <ś> būdingos *Žyvatui*¹⁸; <ÿ>) ir gramatinių formų įvairovė, gausūs religinių raštų slavizmai

¹⁴ Šiuo požiūriu labai įdomus vienas ankstyviausių lietuviškų Valančiaus rankraščių: [Motiejus Valančius], [Pamokslai], in: *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – LNB RS), f. 42, b. 52, 92 l.

¹⁵ Plg. [Motiejus Valančius], [Pamokslai, 1 dalis], 1828, 3–133 p.; [Motiejus Valančius] M. Wołonczewski, *Moie Zabawy / Oddziału Kaznodziejskiego / Część druga*, 1829, 134–197 p.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ [Motiejus Valančius], [Pamokslai], in: LNB RS, f. 42, b. 52, 92 l.

¹⁸ *1759 metų „ZIWATAS“*: Faksimilinis leidinys, parengė Aleksas Girdenis ir Petras Skirmantas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

liudija ankstyvesnę teksto kilmę. Galima pastebėti, kad rankraščio braižas panašus į 1842 m. teksto *Nauka Miana do mlodzi duchowny 1842 roku*¹⁹ rašyseną ir rašalą. Teksto rašybos ir kalbos pobūdžiu *Giesmynas* artimas Valančiaus rankraštinei giesmei *Giešmie Ape S. Roka. Ant balsu S. Pranciszkaus*²⁰, kuri datuojama 1845–1847 m.²¹

Giesmyne yra daug kitų vėlyvajam Valančiui nebūdingų rašybos elementų²², pavyzdžiui, dažna raidė <y> gimtosios tarmės [e] garsui žymėti (pavyzdžiui, „wysy“, „sudydy“, „kity“, „wierny Melzdamy“ p. [2]; „Wyłku“ p. 3; „Atsymaynidamy“ p. [6]); diftongai rašomi <ay>, <ey> (pavyzdžiui, „dayktu“ p. [42]; „tay“ p. [42]; „kursay“ p. 45; „Tarnays“ p. 89; „weyda“ p. 41; „prakieykta“ p. 43; „eysiu“ p. 45) ir tik keletą kartų su <ai> (pavyzdžiui, „Pabaigo“ p. [2]; „Motinai“ p. [24]; „iszpolai“, „ipolai“ p. 65; „baisibes“ p. 75; „sawerai“ p. 81), bet nė karto neparašyta su <ei>. O priebalsis <j> šiame rankraštyje dar retai pavartojamas šaknyse, viduryje žodžio, kamien-galyje, bet niekada su dvibalsiais <aj>, <ej>, kurie pradėti rašyti *Žemaičių vyskupystės* (1848) veikale. Be to, manoma, kad perleidžiant Konstantino Sirvydo *Punktus sakymų*²³, pirmosios dalies lietuviškas tekstas, Simonui Daukantui paraginus, buvo Valančiaus paruoštas²⁴. Jonas Krizostomas Gintila 1845 m. liepos 30 d. pasirašė leidimą spausdinti. Ieva Šenavičienė teigia, kad „1843 m. pabaigoje imperatoriaus patvirtintuose naujuose reformuotų Romos katalikų dvasinių seminarijų įstatuose ir naujoje mokymo programoje

¹⁹ [Motiejus Valančius], *Nauka Miana do mlodzi duchowny 1842 roku*, in: LLTIBR, f. 1, b. SD 173, [rankraštis nenumeruotas] 8 l.

²⁰ [Motiejus Valančius], *Giešmie Ape S. Roka*, in: LLTIBR, f. 1, b. SD 170, 4 l.

²¹ Plg. Roma Bončkutė, „Dar kartą apie Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus susitikimą“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 21–38.

²² Plg. Petro Joniko pastabą dėl Valančiaus rašybos: „Kai kuriose knygos, kurios galėjo būti ir ne jo vieno suredaguotos, bent techniškai sutvarkytos, randame ir kiek skirtingumų (pvz., 1865 m. „Kantyczkose“: ay, ey...)“ (Petras Jonikas, *Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje*, Chicago: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1972, p. 326).

²³ [Konstantinas Sirvydas], PUNKTAY SAKIMU / NU ADWENTA IKI GAWIENES, / KUNIGA KASTANTINA SZYRWIDA / senowie iszduoti, o dabar darbu ir łobiu / Kuniga Leona Montwida, / Teologios Magistra, Sedos Klebona, / isznaujo iszspausiti. / WILNUI. / Spauptuwej' Jozapa Zawadzki. / 1845.

²⁴ Manoma, kad knygoje nurodytas rengėjas Sedos klebonas Leonas Montvydas davė lėšų (Vaclovas Biržiška, „Motiejus Valančius“, in: Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas: Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m. biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. 3, Čikaga: JAV LB Kultūros Fondas, Lituaniistikos institutas, 1965, p. 96; Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999, p. 143).

buvo nustatyta, kad visi seminarijų kursai dėstomi lotyniškai arba rusiškai ir tik homiletika vietos kalbomis ir dialektais²⁵. XIX a. penkto dešimtmečio pradžioje iškilus reikalui kuo greičiau aprūpinti kunigus pamokslų pavyzdžiais, tinkamiausias pasirodė Sirvydo tekstas, kurio kalba buvo daug geresnė negu to meto kunigų, ir paties Valančiaus, nes Vaclovas Biržiška pastebėti, kad antrasis leidimas sudarkytas lenkiškų skolinių²⁶. Svarbu pastebėti, kad naujai parengtų Sirvydo *Punktų sakymų* tekstų rašyba skiriasi nuo įvadinio žodžio „Prakałba“ ir turinio „Surinkimas sakimu“. Čia diftongai rašomi <aj>, <ej> (pavyzdžiui, „lietuwiszkaj“ p. III; „lankiszkaĳ“ p. III; „raupajs“, „skajta“ p. 252; „diduomeneĳ“ p. III; „mejlingas“ p. IV; „apeĳ“ p. 251), o visame tekste <ay>, <ey> (pavyzdžiui, „baymes“ p. 1; „baysios“ p. 2; „tay“ p. 3; „budays“ p. 222; „neteysingay“ p. 248; „Weyzdekite“ p. 1; „reykia“ p. 7). Tiesa, antraštėje buvo palikta senesnė rašyba su <ay> *Punktay*. Taip pat dažnai paliktos <ć>, <ś> (pavyzdžiui, „aprayšitas“ p. 4; „širdis“ p. 185; „sušildžia“ p. 198; „kuncios“ p. 5; „ćistia“ p. 198) bei raidė <y> gimtosios tarmės [e] garsui žymėti (pavyzdžiui, „sudy“ p. 6; „mielaširdisty“ p. 7; „wilkstiny“ p. 232).

Giesmyno skaitytojų, sprendžiant iš labai purvino ir apdriskusiais puslapių kraštais rankraščio, buvo daug, ir greičiausiai ne tiek dėl lietuviškų tekstų, bet dėl puošybos. Ypač nešvarūs puslapių pakraščiai, kur daugiausia liesta rankomis, todėl neretai tekstas beveik neperskaitomas (žr. p. 1, 3, [24], 25, 29, 31, [32], 33, 41, [42], 47, 53, 55, [56], 57, 65, 67, [70], 77, 79, 81, 85, 89). Be to, rankraštis, matyt, dažnai buvo dedamas ir ant stalo, nes jame gausu dėmių. Antai p. 1 buvo apipiltas ir susigėręs skystis paliko dėmių kiekviename naujame puslapyje, tik vis mažėjančių iki p. 17. Rusvų dėmių pėdsakų yra p. [34], 35, [36], 37. Rankraščio išorinės paraštės p. 51–53 dėmėtos nuo susigėrusio skysčio. Rudos dėmės – p. 89 ir persigėrė į p. 90. Nors popierius yra storas, tačiau nuo gausaus vartymo kai kurių puslapių paraštės apirusios, pavyzdžiui, p. 67 ir 69 nebeturi po 1 cm apatinės ir išorinės paraštės. Rankraštyje yra ir nedidelių skylučių p. 1, 59, 85, 87. Viename puslapyje yra nupiešta varna, jos abi akys išdurtos (p. 85). Kai kuriose vietose rankraštį, atrodo, bandyta valyti, nes popierius išbalintas ir paplonėjęs (p. [56], 57, [84], 85). Reikia pastebėti, kad ir pats piešėjas rankraštyje paliko ištikusios akvarelės pėdsakų. Rankraštį rekomenduotina išvalyti, restauruoti.

²⁵ Ieva Šenavičienė, „Lietuviškos homiletikos klausimas Žemaičių vyskupijos seminarijoje 1845–1865 m.“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2001, Nr. 1 (45), p. 39–52.

²⁶ Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 96.

Rankraštyje yra daugiau neautorinių įrašų. Antai randama įrašų pieštuku, primenančių pirmuosius vaiko bandymus parašyti raides, mėginant nukopijuoti raidžių formą. Matyt, ir minėta varna su pradurtomis akimis „nukentėjo“ nuo mažųjų skaitytojų. Neįgudusia ranka pieštuku rašyta, pavyzdžiui: „M Muka“ (p. 1); viršutiniame laukelyje „osfuzef uleresiu[?]“ (p. 7); „Al Wsk A“ [r. „A“ apversta] (p. [20]); „p“ (p. 25); „At“ [?] ges [?] (p. 29); „Kur“, „Bagocz“ [?] (p. [32]); „Kad“ [?] (p. 37); „Gsiene“ (p. 63); „Sp.“ (p. 67). Kitur, p. [84], po saulės piešinio randame stulpeliu pieštuku devynis kartus pakartotus skaičius „67.“, o po brūkšniu parašyta „73“ [?].

Paties Valančiaus taisyčių ir priedašų nėra daug. Atrodo, Valančius dažniausiai taisė paskudamas klaidingą parašymą. Kadangi rankraščio nešvarumai paslepia skutimus, juos nėra lengva pamatyti, bet vis dėlto kai kur nežymių teksto užrašo skutimų ir naujų užrašymų galima pamatyti. Pavyzdžiui, ištrynus ankstesnę įrašą buvo užrašyta: „Herodas“ (p. 5); „stowiedama“ (p. 9); „Pakiałk“ (p. [14]); „o žmogau ir tu myśli sawo / Ant atpirkimo kurs teyp daug ragauo“ (p. 23). Mažai taisyčių braukiant: p. 3 pradėta rašyti „p“, bet ištaisyta į „upe“; p. [4] žodyje „mokie“ taisyta raidė „o“; p. 5 žodyje „Iszwiłka“ taisytos raidės „łk“; p. [10] buvo išbraukta „ten“ ištaisyta į „ko ten“; p. 17 „pas koju“ taisyta į „po koju“; p. 21 „duoda“ taisyta į „duota“; p. [22] „ch“ taisyta įterpiant viršų eilutės „a“ į „ach“; p. 23 „Diwiima“ taisyta į „Diwijima“; p. [30] „Weyzdied“ į „Weyzdiek“; p. 33 „storones“ taisyta į „ant Brolo“; p. [36] „kriesła“ raidė „e“ taisyta; p. [46] „instygawy“ taisyta į „instygawoty“. Paties autoriaus pabraukta: „storones“ (p. 41); „Newalo žmonef wysad ratawoi“ (p. 53).

Galima priminti, kad pabrauktas tiesiu ir lygiu brūkšniu žodis paprastai reiškia tvirtą pasiryžimą veikti. Valančius jau Kražiuose suprato mokslo svarbą jaunajai kartai, todėl tikėtina, kad teksto rašymo metu jis jau galėjo turėti tolimesnio veikimo visuomenės išlaisvinimo iš neraštingumo nuostatą. Tad vyraujančią nuomonę, kad Valančiaus posūkį lietuvybėn lėmė susidūrimas su Simonu Daukantu²⁷, galima būtų koreguoti. Valančius lietuvių kalbos ir apskritai lietuvių liaudies švietimo svarbą greičiausiai suprato studijuodamas Vilniaus vyriausioje seminarijoje, dirbdamas Kražiuose ir pradėjęs dėstyti seminaristams Vilniuje, o Daukantas pasiūlė konkretų veikimo planą.

Giesmyno istorija, datavimas. Valančius naujai pertvarkytą ir perredaguotą Vincento Martinijono Valmiko (Vilmiko) (1780-03-20–1836-08-21)

²⁷ Plg. Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 131.

*Kantičkų žemaitiškų*²⁸ leidimą išleido 1860 m.²⁹ Jis savo pratarinėje rašė: „Tikiu dabar visus tose Kanticzkose atrasiant tas pacias giesmes, kurias ne vienas jau moka iš galvos; priduriau dar keletą naujų giesmių, kurias viluos patiksiant giedotojams. Rasziau Varniuose 1859 metuose“³⁰. Kol kas nėra išsamaus Valančiaus *Kantičkų žemaitiškų* redagavimo tyrimo, bet Vaicekauskas mano, jog „preliminariai galima pasakyti, kad pats Valančius giesmyną redagavo minimaliai, ištaisė korektūros klaidas“³¹. Tačiau *Giesmyno* tekstai rodo, kad Valančius himnografinės kūrybos kelio pradžioje *Kantičkų žemaitiškų* tekstams buvo kritiškesnis ir ne tiek rašybos, kalbos, leksikos, kiek tekstų turinio požiūriu.

Šiame straipsnyje lyginant *Giesmyno* ir *Kantičkų žemaitiškų* tekstus, buvo naudoti *Kantičkų žemaitiškų* 1829–1830 m. leidimo tekstai³².

Giesmyno atsiradimas sietinas su Valančiaus sesers Petronėlės Valančiauskaitės-Bagdzevičienės-Beresnevičienės šeima. Ji abu kartus ištekėjo už bajoro: pirmąkart – už Kazimiero Bagdzevičiaus (~1775–1835), o antrąkart – už Simono Beresnevičiaus (1811–??). Ji pagimdė tris dukteris ir sūnų Vladislovą Beresnevičių, kurį Valančius labai mylėjo, jį rėmė, rašė jam laiškus (1869–1874), kuriuose ne tik mokė praktiškų ir dorinių dalykų, bet ir pasidalindavo savo rūpesčiais³³. Yra žinoma, kad Valančius prieš „kelionę

²⁸ Plg. Arvydas Pacevičius, „Vincento Vilmiko iš Valmusų 1827 metų „Pranešimas“ apie dovanojamas Vilniaus universiteto bibliotekai *Kantyczkas žemaytyszkas* (1826)“, in: *Archivum Lithuanicum*, Vilnius, 2008, t. 10, p. 196: „Vilmiko perredaguotas, žymiai išplėstas ir kiek pataisytas Pranciškaus Šrubauskio giesmynas *Balsas širdies* (63 giesmės ir 23 psalmės), taip pat giesmės iš kitų lietuviškų giesmynėlių (pavyzdžiui, *Giesmes nabažnas*), Bonaventūros Gailevičiaus giesmė (po ja liko šio kunigo parašas) (BržA II 360), Antano Strazdo „Pulkiem ant kelių“, „Giesmė apie varda Marias“, pirmą kartą buvo išleistos 1820 metais ir gali būti laikomos autoriniu Vilmiko darbu“. Vilmikas/Valmikas 1820 m. sudarė giesmyną *Kantičkos žemaitiškos, arba Giesmės nobažnos*, kuris buvo leidžiamas iki 1861 m.: 1820, 1823, 1825, 1826, 1829–1830?, 1831, 1834, 1837, 1840 (2×), 1844 (2×), 1850, 1855, 1856 (2×), 1858, 1860, 1861 m.

²⁹ [Motiejus Valančius], KANTY CZKAS / ARBA / KNINGA GIESMIU. / par / Motieju Wolonczewski / Žemajcziu Wiskupa / parwejieta / ir isznauje iszspausta. / WILNIUJ. / Spaustuwiej Jozapa Zawadzka. / 1860.

³⁰ [Motiejus Valančius], „Prakalba“, in: KNYGA GIESMIŲ / ARBA KANTICZKOS. / MOTIEJAUS VOLONCZIAUSKIO / ŽEMAICZIŲ VYSKUPO / PARVEZIETA IR ISZ NAUJO ISZSPAUSTA. / VILNIUJE. / KASZTU IR SPAUSTUVEJE JUOZAPO ZAVADZKIO. / 1863, p. 2, in: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003195270/M.Valancius_Knyga_giesmiu_arba_Kanticzkos.pdf?exId=318405&seqNr=1.

³¹ Mikas Vaicekauskas, *op. cit.*, p. 216.

³² [Vincentas Valmikas], *op. cit.*

³³ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 185, 186, 204.

gydytis į Karlsbadą ir Marienbadą savo rankraštinį *Dienoraštį* [...] dovanojo sesers Petronėlės (1805–1867) sūnui Vladislovui Beresnevičiui, ūkininkavusiam vyskupui priklausiusiame Palūksčio palivarke (J. Tumo Vaižganto teigimu, Valančius jam buvo nupirkęs Pakražančio dvarelį, tačiau šis jį pralošęs kortomis)³⁴.

Viename iš Valančiaus archyvo rinkinių, kuriame yra kartu surišti spausdinti ir rankraštiniai įvairių tekstų lankai, yra išlikęs nebaigtas rankraštinis konspektas: „Konferencja. Miana w czasie Rekolekcyi Wielkanocnej do Alumnów Seminarium Dyecezalnego Wilenskiego w 1843 roku przez X. Aleksandra Ważyńskiego“ su vyskupo marginalijomis³⁵. Tai kunigo, homiletikos profesoriaus, prelato Aleksandro Važinskio (1812–1872)³⁶ rankraštis³⁷. Rankraščio paraštės gana plačios (~4 cm) ir keliuose puslapiuose yra Valančiaus įrašų bei piešinių. Sunku pasakyti, kodėl Valančius šį rankraštį panaudojo plunksnai prarašyti, bet galbūt todėl, kad teksto pabaigoje buvo tuščios vietos, o ir paraštės, kaip sakyta, platokos. Bet galbūt suveikė ir pašmoninis pavydas kolegai, kuris nors ir jaunesnis, bet jau garsėjo kaip puiškus kalbėtojas³⁸, ir marginalijos, kad ir kokio pobūdžio, turėtų būti laikomos

³⁴ Plg. Arvydas Pacevičius, „Asmeninė Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus biblioteka“, in: *Informacijos mokslai*, Vilnius, 2002, Nr. 20, p. 109.

³⁵ *Jedna z Książek Macieja Wołoncewskiego Biskupa Zmudzkiego*, Ex Bibliotheca Seminarii Samogitiensis, in: *LNB RS*, f. 42, b. 18, l. 63–71. Rinkinyje yra spausdinta (pavyzdžiui, popiežiaus enciklikos, vyskupų laiškai, medžiaga pamokslams rengti, Vilniaus universiteto 1816–1817 m. paskaitų su anotacijomis sąrašas) ir įvairi rankraštine medžiaga.

³⁶ Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus vyskupijos katedros kapitula ir 1863 m. sukilimas“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 2008, Nr. 1 (73), p. 20.

Aleksandras Važinskis gimė 1812 m. Laižuvoje, dab. Mažeikių raj. Valančius *Žemaičių vyskupystėje* rašo, kad 1661 m. vyskupas Aleksandras Sapiega suteikė parapijos teises Laižuvos bažnyčiai, kurią pastačiusi Ona Pacaitė-Važinskienė užrašė klebonui 71 valaką žemės. (Primintina, kad apie 1876 m. jos klebonu paskirtas Antanas Vienažindys.) Važinskis 1825–1828 m. mokėsi Kražiuose, 1828–1831 m. Vilniaus universitete studijavo teisę, 1833–1836 m. – teologiją Vilniaus seminarijoje ir Vilniaus dvasinėje akademijoje. 1839–1842 m. buvo Vilniaus dvasinės akademijos profesorius, kur 1840–1841 mokslo metais atvyko dirbti ir Valančius. 1842 m. Važinskis kartu su Valančiumi ir kitais buvo perkeltas į Peterburgo dvasinę seminariją, kur jis dėstė homiletiką.

³⁷ Dėkoju Redai Griškaitei už Aleksandro Važinskio rankraščių, esančių kitose bibliotekose, nuotraukas ir signatūras.

³⁸ Plg. kaip Adomas Honoris Kirkoras rašo kalbėdamas apie Šv. Jono bažnyčią: „Iš šios sakyklos kitados aidėjo didžio auksaburnio Petro Skargos iškalba. Vėlesniais metais iš tos pačios vietos šventas religijos tiesas skelbė garsūs ir atmintini pamokslininkai: Jonas Kantas Chodanis, Tomaševskis, Atanazas Ignatavičius, Juozapas Kolbas, Aniolas Daurigas, Filipas Nerijus Golanskis, Ignotas Borovskis, iš gyvųjų – Stanislovas Krasinskis,

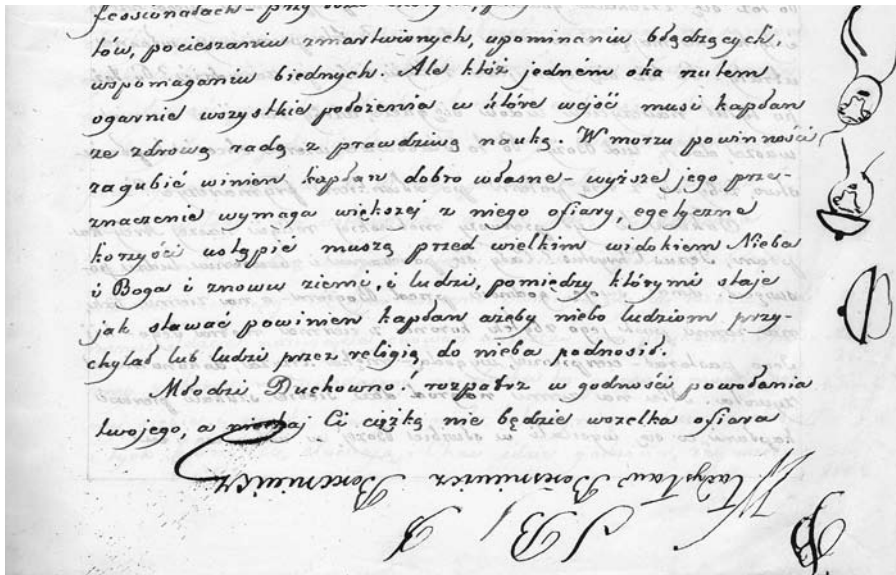
teksto kritika. Pirmame konspekto puslapyje (l. 63), beveik pačiame lapo viduryje yra $\sim 1,5 \times 2$ cm rudo rašalo dėmė, paslepanti ir dalį teksto, bei dar pora mažesnių tos pačios kilmės dėmių. Sunku pasakyti, ar jos rankraščio autoriaus, ar Valančiaus, nes rašalo spalva sutampa. Pirmame šio rankraščio puslapyje yra piešinių pieštuku: trys susijungę apskritimai, kurie gali simbolizuoti Švč. Trejybę³⁹, ir du koncentriniai apskritimai. Šie spontaniški piešiniai greičiausiai yra Valančiaus, kuriam buvo būdinga paišinėti knygu paraštėse. Tradiciškai Europos bažnytinėje tapyboje šventųjų nimbai buvo koncentriniai ratai ar skritulio pavidalo. Apskritimas dėl uždaros formos Viduramžių tradicijoje reiškė *Alfą* ir *Omegą*, Kristų kaip pradžią ir pabaigą. Krikščioniškoje ikonografijoje apskritimas reiškė ir Dievo tobulumo, jo amžinybės simbolį⁴⁰.

Kituose Važinskio rankraščio puslapiuose (l. 68v, 69, 69v, 70, 71v), tuščiose paraščių vietose ir rankraščio pabaigos tuščiam lauke yra prarašinėta plunksna juodu, dabar iki rudumo išblukusiu rašalu. Galbūt pradėta prarašinėti nuo rankraščio pabaigos (l. 71v): iš karto po teksto yra vingiuota linija; po teksto yra viena raidė „B“, o dvi kitos parašytos paraštėje; yra dar keturi neišbaigti iki galo mėginimai parašyti raidę. Bet plunksnos prarašyti nepavyko ir rankraščio viduje (l. 68v–69) Valančius toliau įnirtingai bandė prarašyti plunksną brėždamas vingiuotas linijas, kartais tarp bangelių parašydamas ir raides, pavyzdžiui, „W“, „B“, B raidės iškeltinę, o (l. 68v) viršutinėje ir apatinėje (tik apvertus rankraštį) paraštėje jau parašė: „Władisław Beresniewicz Władisław“. Tačiau plunksna dar nepasidavė ir kitame puslapyje (l. 69v), apvertęs rankraštį, apatinėje paraštėje dar kartą rašė „Władisław Beresniewicz Władisław“. Ir vėliausiai rašė bei piešė l. 70. Čia dar kartą parašyta „B“, raidės B iškeltinė, „B“, raidės B iškeltinė, „B“ ir „Władisław Beresniewicz Beresniewicz“, o išorinėje paraštėje nupieštos trys galvos: viena galva yra tik apskritimas su berete su didoku bumbulu; kita galva nupiešta su berete, bumbulu, akimis, antakiais, nosimi bei burna ir su kaklu, pratęstu į apačią; trečioji galva nupiešta be beretės, su akimis, antakiais, nosimi ir burna, kaklu, pečiais ir viena ranka, užsibaigiančia ne delnu, o tiesiog susiaurėjimu (žr. il. Nr. 1). Dviejuose piešiniuose nosys pavaizduotos gana didelės, o kaktoje yra nupieštos raukšlės. Atkreiptinas dėmesys, kad nosis

Aleksandras Važinskis, Lucijanas Godlevskis“ (Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, Vilnius: Mintis, 1991, p. 45).

³⁹ Jolanta Zabulytė, „Saulės motyvai XIX a. pabaigos – XX a. pradžios medinių kryžių dekore“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2004, Nr. 3, p. 40.

⁴⁰ *Ibid.*

1. Aleksandro Važinskiego rankraštinio konspekto fragmentas su Motiejaus Valančiaus marginalijomis (LNB RS, f. 42, b. 18, l. 70)

piešiniuose yra nupiešta labai panašiai kaip ir *Giesmyne*: sujungiant ją su antakiais, pažymint nosies sparnelius. Nupieštas galvos apdangalas savo forma tolimas kunigo juodai kamuflažui, tačiau gali būti, kad vis dėlto tai spontaniškas Valančiaus autoportretas. Galima tik spėlioti, ar plunksna buvo prarasta rengiantis sūnėnui rašyti laišką, ar kita proga. Svarbu yra tai, kad užrašytas būtent sūnėno vardas bei pavardė ir palikta spontaniškų piešinių, kurių detalės sutampa su *Giesmyno* piešinių detalėmis.

Apibendrinant manytina, kad spalvingai pripieštą rankraštį Valančius kažkokia proga kaip dovaną parengė savo sesers šeimai, kartu gyvenusiai motinai Onai, dukterėčioms, bet ypač sūnėnui Vladislovui Beresnevičiui prieš 1844 m.

Giesmių genezė. Rankraščio giesmes galima suskirstyti į Valmiko *Kantičkų žemaitiškų* giesmių redakcijas ir laisvus sekimus, naujai išverstas ir originalias. Pagal tematiką galima suskirstyti į giesmes apie Jėzų Kristų (4), apie Švč. Mergelę Mariją (6), apie šventąsias (palaimintąją Barborą Žagarietę, šv. Barborą, šv. Agotą, šv. Oną), apie šv. Juozapą globėją, apie Švč. Sakramentą, apie Lozorį ir turtoolį, apie sūnų tinginį. Kaip matyti, daugiausia dėmesio susilaukė Švč. Mergelė Marija. Svarbu pastebėti, kad iš 18 giesmių 4 Valančius atrinko su Lietuva susijusia tema, t. y. giesmes apie Šiluvos

Švč. Mergelę Mariją, Krekenavos Švč. Mergelę Mariją, Barborą Žagarietę, šv. Oną iš Alvito. „Topografinis stebuklingųjų atvaizdų aprašymo ir reprezentavimo principas turi solidžią tradiciją“⁴¹, pradedant Alberto Vijūko-Kojalavičiaus aprašymais ar gana plačiais Adomo Honorijaus Kirkoro knygoje *Pasivaikščiojimas po Vilnių ir jo apylinkes* esančiais. XIX a. atvaizdo kulto susiejimas su vieta ne tik garsino vietą, bažnyčią, bet ir buvo vadovas po istorinę Lietuvą, žadino meilę tėvynei. Valančius jau šiame giesmyne parodo patriotinius jausmus Lietuvai, ne tik Katalikų Bažnyčiai; savo himnografija pasiunčia žinią ir vaikams, ir tėvams, kad šie rūpintųsi vaikų lavinimu (pavyzdžiui, „O nesciesliwas Tiewas ka padare / Kad mani maža i moksla neware / Dabar asz eysiu werkdamas isz Swieta / Pekloy man wieta“, p. [64]), kad gyvenimo saulėlydyje netektų gailėtis netinkamai praleidus laiką šioje žemėje ir sulaukti pragaro bausmės anapusybeje.

Kadangi tikėtina, jog *Giesmynas* buvo skiriamas mylimos sesers Petronėlės, vaikų susilaukusios tik antrojoje santuokoje, šeimai, galbūt jos sūnaus Vladislovo krikšto ar kurio nors gimtadienio proga⁴², jame neatsitiktinai yra gausu su vaisingumu ir jo apsauga susijusių moteriškųjų maldų, kurių adresatas buvo Švč. Mergelė Marija, Dievo Motina⁴³. Iš lietuviškosios tematikos giesmių Valmiko *Kantičkose žemaitiškose* nebuvo apie Barborą Žagarietę (1628–1648), šv. Oną iš Alvito. Įdomu, kad giesmė apie Barborą Žagarietę yra datuota „1819“. Tuomet Valančius mokėsi (1817/18–1821) Žemaičių Kalvarijos Dominikonų gimnazijoje ir kol kas nerasta jokių duomenų, kad mėgino rašyti lietuviškai, tačiau kad jauną gimnazistą galėjo kūrybai įkvėpti Petro Skargos *Žyvatai šventųjų*, neatmestina⁴⁴. Jam sekėsi retorikos ir litera-

⁴¹ Tojana Račiūnaitė, „LDK stebuklingųjų Švč. Mergelės Marijos atvaizdų apmąstymo būdai: istoriografinės pastabos“, in: *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*, sudarytoja Gabija Surdokaitė, (ser. *Religinės kultūros paveldo studijos*), Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011, p. 57.

⁴² Kol kas nepavyko nustatyti Vladislovo Beresnevičiaus gimimo datos. Yra žinoma, kad jis vedė 1874 m. Labai ilgai negalėjo susirasti tinkamos partijos, matyt, dėl savo plečvėsiško būdo; gali būti, kad vedė jau gerokai perkopęs 30 (plačiau žr. Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 185). Tad gali būti, kad buvo gimęs apie 1840 m.

⁴³ Tojana Račiūnaitė, *op. cit.*, p. 57.

⁴⁴ Plg. Valančiaus apsakyme „Pranciškus Bielskis“: „Pakliuvo į jo rankas kunigo Petro Skargos *Žyvatai šventųjų*, kuriuos beskaitydamas labai užsidegė meile Viešpaties Dievo. Troško spėriai mirti, idant galėtų veikiau regėti veidą Išganytojo. Geidė kentėti už viera katalikų, o nesant kam žudyti, užvydėjo šventiems mūčelninkams Kristaus“ (Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 1: *Vaikų knygelė. Paaugusių žmonių knygelė. Palangos Juzė. Pasakojimas Antano Tretininko. Bičiuliai. Budrys ir jo priepuoliai. Dievobaimingas vaikiukas. Patarlės žė-*

tūros pamokos, o kaip rašė kitas gimnazijos auklėtinis Juozas Čiulda: „visą mokslą ir švietimą gaudami svetima, ligi tol nemokėta kalba, [berniukas] pamažu tampa pirma abejingas, o paskui atvirai ima bjaurėtis ta kalba, kuria jautri motina, pamaldi žemaitė, jį išmokė pirmųjų žodžių, kuria kūdikystėje pirmąsyk bandė kalbos galias“⁴⁵. Tikėtina, kad išgirdęs pasakojimą apie Žagarės mergelę Barborą, kurią nuo 1711 m., perkėlus jos palaikus į atstatytos Senosios Žagarės bažnyčios kriptą, pradėjo viešai gerbti, ją lankyti ir skelbti apie jos šventumą, galėjo išbandyti savo eiliavimo jėgas. Liaudyje plito religiniai pasakojimai apie Dievui pasiaukojusią Barborą Žagarietę, patyrusią apreiškimą, tikėjimo išpažinimu ir asmeniniu gyvenimu rodžiusią pavyzdį⁴⁶, o pasiaukojantys herojai paauglystėje yra įtaigūs pavyzdžiai. Praėjus laikui, kai Vilniaus universiteto aplinkoje Valančius susidomėjo lietuvių kalba, kai ėmė mąstyti apie lietuvišką himnografiją, galbūt savo jaunystės laikų bandymą išvertė į lietuvių kalbą?

Kadangi rankraštis prasideda giesme apie Jėzų Kristų, tai toliau aptarsime šios tematikos giesmes, po to – Švč. Mergelai Marijai skirtas giesmes, po to pavienes giesmes, kurios yra Valmiko giesmių redakcijos, o galiausiai originaliausias (išskyrus vieną, Jėzui Kristui skirtą).

Pirmoji giesmė apie Jėzų Kristų yra „GIESMIE ape muka Jezusa Pona“ (p. 1–17), o kitos šios tematikos giesmės rankraštyje yra išdėstytos tokia tvarka: 3-ioji – „GIESMIE APE muka JEZUSA Pona Darzelie ALIWU“ (p. [20]–27); 4-oji – „GIESMIE APE nukrižewoima Jezusa Pona“ (p. 29–[30]); 13-oji – „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Ļabos nakties“ (p. [70]–71). Pirmųjų trijų giesmių prototipai yra iš Valmiko *Kantičkų žemaitiškų* ciklo „Giesmes apėy muka pona Jezusa“ (1829–1830, p. 34–149). „GIESMIE ape muka Jezusa Pona“ parašyta sekant minėto ciklo „Giesmie VI“ (*Aszaras akiun yr szirdies kartibe*) (1829–1830, p. 82–90), bet, papildant kitų šio ciklo giesmių (pavyzdžiui, „Giesmie I“, „Giesmie II“) eilutėmis. Kadangi pirmosios giesmės pradžios teksto dėl nešvarumų nesimato, nelyginsime. Pateiksime 3-iosios giesmės „GIESMIE APE muka JEZUSA Pona Darzelie ALIWU“ Valančiaus ir Valmiko pradžias:

maičių, parengė Vytautas Vanagas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 113).

⁴⁵ Juozas Čiulda, *Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles*, parengė Giedrius Subačius, (ser. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 6), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994, p. 9.

⁴⁶ Plg. Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė, „Religiniai pasakojimai ir legendos apie Barborą Umiastauskaitę-Žagarietę“, in: *Tautosakos darbai*, Vilnius, 2008, t. XXXV, p. 117–133.

čiau Valančiaus rankraštyje esanti „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties“ (p. [70]–71) yra kita, tai – Juozapo Bakos (Józef Baka, apie 1707–1780) giesmės „Uwaga wieczorna“ vertimas, paimtas iš jo eilėraščių rinkinio *Uwagi smierci niechybney* (1766), palyginkime⁴⁸:

Valančius, „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties“	Baka, „Uwaga wieczorna“
<p>Labanak[t] o Jezau o małone mano Teguļ jau numyrsztu asz rąkosy tawo Teguļ sapnuoju jau ne su sawim Teguļ jau kałbu szendien su tawim O Iezau mano meyle Labanakt o Jezau o mano meylibe Diewo Szyrdys mano yr wysa swiesibe Szendien ir wysad jau pasydomiu Tau wysas tykray jau pasydotu Su duszy yr su kunu Po kojomis tawa gładziu gałwa mano Teykies mus priimty in apieka sawo Teguļ nuskiestu szwętosie ronosy Iszganitojaus Iezusa kraujosy // Teguļ jau cze užmiksiu. Iezau man iszprowik kayp ir małone Idant Szyrdis butu diel tawes meylinga Tu daugiel ga[y]lis musu wysu Pone Teguļ dusze bus dangiszkamy stone</p>	<p>Dobranoc o Jezu! o miłości moja! Niech w twych ręku ufne ja lepianka twoja; Niechay mi się śni zawfze o tobie, Niechay rozmawiam z tobą dziś łobie. O Jezu me kochanie! Dobranoc o Jezu! o moja miłości! Boże ferca mego, niech twey Opatrzności Dziłaiy i zawfze pewien doznawam, Tobie się wżyftek cale oddawam, Z dułzą i z ćiałem grzełznym. Jezu, pod twe nogi fkladam głowę moję, Racz mię wżiąc wopiekę i obronę fwoję, Niech się zanurzę w twe święte rany, Móy Zbawicielu Jezu kochany! Niech w nich dziłsiay załypiam, Dobranoc fpraw Jezu, dla famego siebie, Byś w mym fercu miełzkał jako w drugim niebie Tobie wfzechmocny wfzech rzeczy Panie</p>

⁴⁸ [Józef Baka], UWAGI / SMIERCI / NIECHYBNEY / Wfzytkim popolitey, / Wierzem wyrażone / a Sumptem Jmć Pana / XAWEREGO / STEPHANIEGO / Obywatela Miałta / J. K. M. Wilna / do druku na pożytek duchowny / PODANE / Roku 1766, [54 l.], in: *VUB RS*, sign.: f. IV 7743, p. B2–B2v. Atkreiptinas dėmesys, kad giesmė „Uwaga wieczorna“ buvo spausdinta tik 1766 m. leidime. Tačiau Valančius *Giesmyno* p. 83 nupiešė kaukolę, labai panašią į piešinį, esantį pirmajame ir antrajame Bakos eilėraščių leidime (1807): [Józef Baka], UWAGI / O ŚMIERCI NIECHYBNEY / WSZYTKIM POPOLITEY / WIERSZEM WYRAŻONE / PRZESZ / XIĘDZA BAKĘ S. J. / PROFESSORA POETYKI / A SUMPTEM JMC PANA XAWEREGO STEFANIEGO / OBYWATELA MIASTA J. K. M. WILNA DO DRUKU NA / POZYTEK DUCHOWNY PODANE ROKU 1766. DRUGI RAZ / NAKŁADEM AMATOROW Z PRZEMOWĄ RAYMUNDA / KORSAKA NA NOWO PRZEDRUKOWANE. / ROKU 1807, 109 p., in: *VUB RS*, sign.: Z-17-5/12. Trečiajame leidime nei šios giesmės, nei tokio piešinio nėra. Čia iliustracijos visiškai kitokios; plg. [Józef Baka], UWAGI / O ŚMIERCI / NIECHYBNEY / WSZYTKIM POPOLITEY / WIERSZEM WYRAŻONE / PRZESZ / XIĘDZA BAKĘ S. J. / PROFESSORA POETYKI / a sumptem JMC Pana Xawerego / STEFANIEGO Obywatela Miałta / J. K. M. WILNA do druku na pożytek / Duchowny podane Roku 1766. drugi raz nakładem Amatorów z przemowa / Raymunda KORSAKA / w Wilnie 1807. / Roku wydane, a teraz po trzeci raz / 1828. Roku przedrukowane. / Warszawa, w DRUKARNI PRZY ULICY MAZOWIECKIÉY / Nr. 1349, in: *LLTIBR*, sign.: B-9266; *LNB RS*, sign.: R. XIX:A. 690, 13/2029.

O Jezau Dieve mano Ļabanakt Ļabanakt o mano maļone Iezau mano Dieve maļoningas Pone Teguļ wysokies saldibes Rojuy Teguļ atsylsiu o Jezau pakajuy Ant amžiu amžinuju Motin Diewa mano ir Sargu Aniļay Turiekiet apiekoy dusze mano stone Patronay Szweņas tay wardas mano Laykikie mani apiekoje sawa Ir bukiet apgintojey AMEN (p. [70]–71)	Niech się ma duřza dźis niebem ftanie, O Jezu møy i Boże! Dobranoc, dobranoc, o moje kochanie Jezu møy i Boże, møy dziedziczny Panie, Przy tobie wřzelkich řlodkości zdroju Niechay zafypiam Jezu w pokoju Teraz i na czas wřzelki. Matko Boga mego, i Strōzu Anjele, Mieyćiez o mey pieczą duřzy i mym ćiele, Patronie Święty imienia mego, Broń mię tey nocy od wřzego złego, Bądź mi řtrażą, obroną.
--	--

Vēliau šī išversta giesmē, bet pakeistu pavadinimu į „Giesmē vakarinē“, pateko į Valančiaus peržiūrėtą *Knygą giesmių, arba Kanticzkos*⁴⁹ leidimą. Galima palyginti, ar Valančius dėdamas į naują giesmyną savo seniai išversta giesmę daug ją taisė, pavyzdžiui:

Valančius, „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Ļabos nakties“	Valančius, „Giesmē vakarinē“, 1863
Ļabanakt o Jezau o maļone mano Teguļ jau numyršztu asz rākosy tawo Teguļ sapnuoju jau ne su sawim Teguļ jau kaļbu szendien su tawim O Jezau mano meyle Ļabanakt o Jezau o mano meylibe Diewo Szyrdys mano yr wysa swiesibe Szendien ir wysad jau pasydomiu Tau wysas tykray jau pasydotu Su duszy yr su kunu Po kojomis tawa gļaudziu gaļwa mano Teykies mus priimty in apieka sawo Teguļ nuskięstu szweņtosie ronosy Iszganitojaus Jezusa kraujosy Teguļ jau cze uźmiksiu (p. [70]–71)	Laba nakt, o Jezau, o malonē mano, Duok man uźmigť saldži sūtverimui Tavo. Tegul kalbēsiu szirdyġ su Tavim, Tegul sapnuosiu vis apie Tavę, O Jezau meilē mano. Laba nakt, o Jezau, tikriause patieka, Dieve szirdies mano, asz Tavo apiekojġ, Geidziu visados ir szianakt buti, Tau visa szirdžia man paduoti, Duszia ir kuna grieszna. Lenkiu galvā mano Jezau kojop Tavo, Teikis primt man apginam savo, Tegul nuskęsiu Tavo ronose, Tegul uźmigsiu Tavo rankose, Iszganytojau mano. (p. 842)

Net 6 giesmės, kaip sakyta, yra apie Švč. Mergelę Mariją. Valančiaus „GIESMIE APE Panna Szwečiause Szydławos zemayciu“ (*Sweyka Pannele cudays pagarbinta*, p. 47–[50]) rankraštyje yra 7-oji, laikytina Valmiko giesmių ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „Giesmie XI. APEY PANNA SZWENCZ. CUDAUNA SZYDŁAWOS BAZNICZIOY“ (*Sweyka*

⁴⁹ KNYGA GIESMIŲ / ARBA KANTICZKOS. / MOTIEJAUS VOLONCZIAUSKIO / ŽEMAIČIŲ VYSKUPO / PARVEIZIETA IR ISZ NAUJO ISZSPAUSTA. / VILNIUJE. / KASZTU IR SPAUSTUVEJE JUOZAPO ZAVADZKIO. / 1863, p. 842–843, in: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003195270/M.Valancius_Knyga_giesmiu_arba_Kanticzkos.pdf?exId=318405&seqNr=1.

Pannele cudays pagarbinta, 1829–1830, p. 254–257) redakcija. Valančius *Žemaičių vyskupystėje* rodė išskirtinį dėmesį Šiluvos bažnyčiai bei Švč. Marijos apsiareiškimui ir paveikslui Šiluvoje⁵⁰. Valančiui, redaguojant Valmiko giesmės variantą, buvo žinoma Šiluvos bažnyčios istorija ir atrodė svarbu nurodyti, kad bažnyčia 80 metų buvo kalvinistų rankose⁵¹:

Valančius, „GIESMIE APE Panna Szwečiause Szydławos zemayciu“	Valmikas, „Giesmie XI“, 1829–1830
<p>Sweyka Pannele cudays pagarbinta Zemayciu žemiej Łoskomis szłowinta Lietuwo ligiey pazyna Kad tawa Łoska garbina Cudaunam tawa szydławos abrozy Wysad warkstantiems kaypo kokie roda Iszdawey cudu galibe Łosku dowanu daugibe Kad jau Kałwinay sekta wyrshu eme Jau Kataliku wiera yr patrieme Septyny tyktay [kunygay] Zemayciu žemiej tayp [mažay] // Tuo kart Szydławas i ju rankas kluwo Asztuones deszymtis metu užmyrszta buwa</p> <p>Bažnicios riecios ir Dwarus Pawert i sawa zbarus Nieks Jos nejeszka niekas Jos nedaeyna Kurs tay Panneley ape garbe eyna (p. 47–[48])</p>	<p>Sweyka Panneli cudays pagarbinta, Ziemaycziau žemiej łoskomis szłowinta, Lietuwa ligiey pažina, Kad tawa łoska garbina, Cudaunam tawa, Szydławos abrože, Wysad werkientims kayp sunkiamis roze, Atdarik łosku skarbniczia, Wandenia giwa kriniczia, Kada kalwinu sekta wyrshu jemi, Tayp kataliku wiera jau patriemi, Septini tyktay kunigay, Ziemaycziau žemiej tayp mažay, Tuo kart yr Szydławus ing ju rankas kluwa, Par metu dangiel kad užmirsztas buwa, Bažnycias dayktus yr dwarus, Pawerty ing sawa zbarus, Nieks, neizkoje nieks jau nedaeya, Kur tau Panneli dydi garbie eja, (p. 254)</p>

8-oji Valančiaus „GIESMIE APE Trayce Szwečiaufe ir Motina Szwezcz.“ (*Aukso watnastys małonies pyłnoi*, p. [52]–[54]) yra Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „Giesmie XII. APEY PANNA SZWENCZIAUSE NEWALNIKU“ (*Auksa watnastys małones pylnoji*, 1829–1830, p. 257–259) redakcija.

9-oji rankraščio „GIESMIE APE Pana Szwecziause Szkaplerna“ (*Szkaplerna Panna tame ir kituose*, p. 55–59) yra Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „Giesmie XIII“ (*Szkaplerna Panna tame ir kituose*, 1829–1830, p. 259–263) redakcija, pavyzdžiui:

⁵⁰ Plg. Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, parengė Vytautas Vanagas, tekstai transponuoti į bendrinę kalbą Birutės Vanagienės, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, p. 115, 117, 145, 147, 165, 181, 187, 201, 203, 265.

⁵¹ Valančiui, matyt, buvo žinoma Mykolo Sviechauskio aprašyta bažnyčios istorija; plg. Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 75.

Valančius, „GIESMIE APE Pana Szwečiause Szkaplerna“	Valmikas, „Giesmie XIII“, 1829–1830
Szkaplierna Pana tame ir kituose Cudauna Łoskos daray abrozose Žmoniams suspau[s]tiems prie tawes pulantiems Dawey iš3 dangaus tykray jeszkantiems Is3 małones sawa O asabliway kur broctwa Szkaplierna Tur dides Łoskas no Jezusa Pona iš3prasza tarnams reykala // Duodi nadgrada mumis par karunka. Kožnoje wałandoje (p. 55–[56])	Szkaplerna Panna tame ir kituose, Cudawnas łoskas daray abrozuse, Žmonims suspaustims pri tawens pulantims Duodi patieka nobažnay peaszantims, Isz małones sawa. O asabliway kurs brostwoy szkaplieriaus Tur dydzias łoskas nuog Jezusa brangaus, Iszprasza tarnams reykalė ratunka, Duodi nadgrada mumis par karunka, Yr koznoy wałandoy. (p. 259–260)

12-oji giesmė taip pat susijusi su Lietuva – „GIESMIE APE Pana Szwečiause karalienie“ (*O Dangiszka ciecoriene*, p. 67–69) yra parašyta apie vieną iš seniausių, Krekenavos bažnyčioje garsėjusių Dievo Motinos paveikslų, kuri tikintieji laikė turinčiu stebuklingos galios. Nors Valančius paėmė pagrindinę mintį iš Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „GIESMIE XIV. Apey cudauna P. Szwencz: Krakinawas bažniczio“ (*Milausioj Poni muna karalieni dangaus*, 1829–1830, p. 263–265), bet gerokai pakeitė, laisvai perkūrė, pavyzdžiui:

Valančius, „GIESMIE APE Pana Szwečiause karalienie“	Valmikas, „Giesmie XIV“, 1829–1830
O Dangiszka ciecoriene Tu Szwečiause Karaliene Atgręszk akis małoningas Ant syratu nelaymingu Tos sunkibes kiętiędamy Tawes praszome werkdamy Ne attolink akiu sawa Nuog mazesnu tarnu tawa Szcziestie niesciestie ligoje Pripuoliey kožnoy biedoje // Tawa pamaciaus szaukieme Tawa ratunka gieydzieme (p. 67–[68])	Milausioj Poni muna karalieni dangaus, Atsiweyziek yr ant manes negadna żmogaus Praszau asz tawens ratunka, Ižtrauk muni iz frasunka. Poni łoskawa. Ne duok wysiszkay pražuty Motina Diewa, Bet wesk muni iz to smutka pri sunu Parpraszik jin už rustinta, Kad iz biedu izwałnintu, Muni mizerna. (p. 263)

Rankraščio 14-oji „GIESMIE APE Septinis sopulus Panos SZWEĆZIAUSES“ (*Sweyka buk motina Jezaus małoniosio*, p. [72]–75) taip pat paimta iš Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ – „GIESMIE XXVII. APEY PANNA SZWENCZ SOPULINGA“ (*Sweyka buk Motina, Jezaus małoniausia*, 1829–1830, p. 295–297), pavyzdžiui:

Valančius, „GIESMIE APE Septinis sopulus Panos SZWĘCZIAUSES“	Valmikas, „Giesmie XXVII“, 1829–1830
Sweyka buk motina Jezaus małoniosio Pylna patiekos isz Sunaus skayszciusio Bet eyzkiey tare zodis Symeona Pyrma padare tau ant szyrdies rona O patieka musu Sweyka buk Motina Sunkiey nuludusi Parsakioima Sunaus iszgirdusi Jog bieky reykie i Egiptu szali // Skubinays nakti nežynomu kielu O patieka musu Sweyka buk Motina didziu pripyldita Smutku kad Sunaus jeszky nutrotita Ierolimy par tris dienas Miestie Su ablubęziu waykciodama piescze O patieka musu (p. [72]–73)	Sweyka buk Motina, Jezaus małoniausia, Pylna patiekas iz sunaus skayščiausia, Bet ayszkiey tary žodeys Simeona, Pyrmiaus padary tau ant szyrdies rona, O! patieka musu. Sweyka buk Motina sunkiey nuludusi, Parsekiojmus sunaus iz girdusi, Jog biekti reykie ing egiptu szali, Skubynay nakti nežinoma kialy, O! patieka musu. Sweyka buk Motina, dydey pripyldita, Smutku kad sunaus izkojey trotita, Jeruzolimoy par tris dienas miesti, Su ablubiencium waykściodami piesti, O! patieka musu. (p. 295)

17-oji „GIESMIE APE Szwęcziause sakramenta“ (*Dangu žeme Swieć yr mares*, p. 85–87) parašyta laisvai sekant Valmiko ciklo „Apey Szwencziausi Sakramenta“ penkiomis giesmėmis „Giesmie I“ (*Diewe czionay esi Sakramente*, p. 465–470), „Giesmie II“ (*Pulkiem ant kielu krikščionis*, p. 470–471), „Giesmie III“ (*Łaukiem Ponii, grieszni žmones*, p. 471–473), „Giesmie IV“ (*Diewe czionay esi Sakramente*, p. 473–476), „Giesmie V“ (*Ungoy tawa Diewe stowiu*, p. 476–477).

6-oji rankraštyje yra „GIESMIE APE Szwęta Juzapa sciesliwa patrona“ (*Sciesliwas kursay Patrona*, p. 45–[46]), parašyta kiek poredaguojant Valmiko ciklo „Apey S. Juzapa Patrona sciesliwa smerczia“ giesmę „Giesmie II“ (*Sciesliwas, kursay už patrona*, p. 315–316), pavyzdžiui:

Valančius, „GIESMIE APE Szwęta Juzapa sciesliwa patrona“	Valmikas, „Giesmie II“, 1829–1830
Sciesliwas kursay Patrona Iuzapa tur už apiekuna Teguł tas nesybije nieka Kuri Szwęć Juzaps tor apiekoy nepražus Atstokiet sio Swieta marnastis Jus esat rodos dusios žlastis Asz turiu saldu kaykanara Iuzapa apiekuna mano pri rąkas Atstokiet neprieteley zdrodos Neklausau to Szetono rodo Norin ir pati pekła stosys Ant mano duszios buntawoses nezusiu Kad eysiu ant sudo stroszliwa Stotis prisz Diewa sprawiedliwa (p. 45)	Sciesliwas, kursay už patrona; Juzapa tur už apiekuna, Teguł tas nesibije nieka, Kursay ir Juzapa apiekoy, Nepražus. Atstokiet swietyszkas marnastes, Ant zgubas wedanczies neščiestes, Asz turiu; už medu saldiesni, Juzapa patrona milesni, Pri sawens. Atstokiet szetona kitribes, Nuog kožna žmogaus neteysibes, Norint yr pati pekła stotu, Ant muna duszes buntawotu, Nežusiu. (p. 315)

Rankraštyje yra 4 giesmės apie šventąsias, iš kurių net trys laikytinos originaliomis. 10-oji giesmė rankraštyje yra apie šv. Barborą kankinę „GIESMIĖ APE SZWĘTA BARBORA“ (*Barbora pałaymintoje muczelnikie Szłovingoi*, p. [60]–[62]), kurios tekstas paimtas iš Valmiko giesmių ciklo apie šventuosius „Giesmie I. Apey szwenta Barbora Panna, yr muczelniki patronka ścieśliwa“ (*Barbora pałayminta, Muczelniki szłovingoji*, 1829–1830, p. 408–410), pavyzdžiui:

Valančius, „GIESMIĖ APE SZWĘTA BARBORA“	Valmikas, „Giesmie I. Apey szwenta Barbora Panna, yr muczelniki patronka ścieśliwa“, 1829–1830
Barbora pałaymintoje muczelnikie Szłovingoi Partawi norem ingitie Łoska diewa isz praszytie Atmink yr Danguy budama Su Kristusu linksmadama Ant tarnu tawa wiernuju Aszarosy warkstancziuju Brostwon tawa iraszyty // Tykray norem iszpraszyty Idant Szczesliway myrtumem Meyle Diewa turietumem Melks mums szyrdies sutrinima Grieku wysu atleydyma Kad pakutoy iż žemibes Nueytumem ant auksztibes Esi szieforka Szwęciause Kuno yr kraujo brągiausio Duok mumf tykray pażywoty Ir garbe jojo dastote (p. [60])	Barbora pałayminta, Muczelniki szłovingoji, Par tawi norem ingiti, Łoskas Diewa iżprasziiti. Atmink yr danguy budama, Su Christusu linksmadama, Ant tarnu tawa wiernuju, Aszarosi warkstancziuju. Brostwoy tawa iraszyty. Tykray norem iżprasziiti, Idant ścieśliway mirtumem, Meyle Diewa turietumem. Mełsk mums szirdies sutrinyma, Grieku śćiray apwerkima, Par pakuta iż žemibes, Nueytumem ant auksztibes. Esi szieforka szwencziause, Kuna Jezusa brangiause, Duok mums tykray pażywoty, Yr garbiey jo dasystoty. (p. 408–409)

Prie originalių giesmių priskirtina 15-oji rankraščio giesmė, kurios pradžia neišliko – „[Giesmė apie šv. Agotą]“ (p. 77–[80]). Tarp Vaicekausko rastų Valančiaus penkių giesmių buvo ir giesmė apie šv. Agotą, kuri nebuvo spausdinta. Vaicekauskas rašo: „Giesmie apej szwęntą Agotą“ (*Tegul pasaule gieraj pamata*) – *Kantičkose* spausdinta nebuvo⁵². Valančius naują pertvarkytą ir perredaguotą *Kantičkę* leidimą išleido 1860 m. Patikrinus Valančiaus parengtą *Kantičkę* (1863) turinį, buvo nustatyta, kad p. 797 „Giesmė apie szwęntą Agotą paną ir muczelninę“ (*Agota szwenta graži panelė*) yra ta pati, kuri yra *Giesmyne*. Kaip buvo sakyta, rankraštyje trūksta teksto pradžios, tačiau tolimesnis tekstas sutampa. Dabar galima pasakyti, kad rankraštyje

⁵² Mikas Vaicekauskas, „Nežinomos rankraštinės Motiejaus Valančiaus giesmės apie šventuosius“, p. 219.

trūksta 12 eilučių. Štai kaip atrodo rankraštinė ir beveik po 20 metų spausdinta giesmė (nuo 13 eilutės):

Valančius, „[Giesmė apie šv. Agotą]“	Valančius, „Giesmė apie szwentą Agotą paną ir muczelninke“, 1863
<p>Tada Agota pri Diewa meldief Augszciausio Tiewa Dağaus ir Žemef Pastyprink tare tarnayciu sawa Diel tawes kiętiēt esmu gatawa Mukas kiętiety krauje praliete Weyda Szweçziause tawa regiete Prie tawies szaukiu prie tawes eyu[?] Pamaciu tawa wysados gaunu O kad nuwede pas Kwiczynowa Adawe Pana piktam pagonuy Liepie mokitie Agota Szweęta Garbint Bałwona miliety Swieta Bet jau Agota tykra milietoje Wieros yr Diewa tykra garbintoie Zgordijo Storosta ir Jo downanas Garbino Diewa Traycy [?] wiena Tada Storasta liepie atwesty O ir i turma Pana imesty (p. 77)</p>	<p>Tada Agota mel[d]ės prie Dievo, Dangaus ir žemės, Augszciausio Tėvo, Pastiprink, tarė, tarnaitę Tavo, Dėl Tavęs kentėti esu gatava. Kanczas kentėti, kraują pralieti, Veidą szwenzciausia Tavo regėti, Prie Tavęs einu, prie Tavęs szaukiu, Pagelbos, Pone, nuo Tavęs laukiu. O kad nuvedė prie kwincijonu, Atdavė paną kitam pagonui, Liepė mokinti Agotą szwentą, Garbint dievaitį, mylėti swietą. Szwenta Agota tikrai mylinti, Dievą ir wierą iszpažįstanti, Niekino storastą ir jo downaną, Garbino Dievą danguje wieną. Tad storasta liepė atvesti, Panelę szwentą turman įmesti, (p. 797–798)</p>

Dar viena originali, bet lietuviškos tematikos giesmė rankraštyje yra 16-oji – „GIESMIE APE SZWEĘTA ONNA ALWITY“ (*Ant ciela Swieta Diewas cudus daro*, p. 81–83). Pavyzdžiui:

Ant ciela Swieta Diewas cudus daro
Ir neparstoje kad czion atsydaro
Czionay Alwity łoska sawo rad[o]
Per Szweęta Ona mums Sweykata duoda
Bylis tyk sciray ysyspawieduota
Ir par pakuta czion nusymazgotu
Isz Grieku sawa koźnas apturietu
Ar tay Sweykata dotu [?] (p. 81)

Ši giesmė daug kartų buvo skaityta, puslapių pakraščiai sutepti, sunku perskaityti paskutiniuosius eilučių žodžius. Švč. Mergelės atvaizdas Alvito bažnyčioje, kaip ir visos XVII–XVIII a. į Lietuvą (LDK) iš šventų vietų atsivežtos kopijos, pagarsėjo malonėmis. Šis paveikslas paminėtas net trijuose iš keturių XVII a. literatūros šaltinių, kuriuose aprašyta po kelis arba keliolika LDK stebuklingų Marijos atvaizdų⁵³. Tai yra kopija Loreto Marijos (dar

⁵³ Regimanta Stankevičienė, „Alvito Švč. Mergelės Marijos paveikslo ir jo kulto istorija“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2001, Nr. 21: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, itakos, kryptys*, sudarytoja Rasa Butvilaitė, p. 63.

vadinamos Juodąja Madona), stebuklingos XII a. statulos iš juodmedžio, esančios Italijos Loreto miesto Švč. Mergelės Bazilikoje, Marijos namelyje, kuris pasak *Aukso legendos* XIII a. pabaigoje buvęs angelų atneštas iš klaidatikių užkariauto Nazareto⁵⁴. Tačiau Alvito Švč. Mergelės atvaizdo garsa nustelbė Šv. Onos atlaidų garsas. Ir tai paliudija, kad „XVII–XVIII a. Lietuvoje neveltui rengtos teatralizuotos barokinės išskilmės“⁵⁵, nes masiniai renginiai, šventės padeda išlaikyti kulto tradicijas.

2-oji *Giesmyno* giesmė „GIESMIŲ APE SZWĘTA Barbora zagaru 1819“ (*Szwęta Barbora Patronka milause*, p. [18]–19) yra taip pat originali Valančiaus giesmė, bet nemaža mįslė, nes nurodyti sukūrimo metai – „1819“.

Barbora Umiastauskaitė-Žagarietė (1628–1648), remiantis tęstine 400 metų pasakojamąja ir rašytine liaudies tradicija, gimė Žagarėje, pasižymėjo herojiškomis krikščioniškomis dorybėmis. Pasak iš lūpų į lūpas perduodamo pasakojimo, praėjus vos keleriems metams po Barbaros mirties, vienas ypatingas įvykis davė pradžią jos, kaip tarpininkės ir užtarėjos pas Dievą, kultui. Tai susiję su švedų įsiveržimu į Lietuvą (XVII a. pradžia): užpuolikai apiplėšė ir sudegino bažnyčią ir jos kriptoje buvusius mirusiųjų palaikus, bet po gaisro pelenuose rastas Barbaros kūnas buvo nesudegęs, tik pajuodęs. Žemaičių vyskupas Antanas Tiškevičius 1755 m. savo reliacijoje popiežiui Benediktui XIV „kalbėdamas apie Žagarę, rašo, kad esą būtina paminėti vienos Dievui atsidavusios mergaitės kūną. Šis esąs daugeliu stebuklų pagarsėjęs. Vėliau Tiškevičius smulkiai aprašo septynis stebuklus. Įdomu, kad vyskupas toliau rašo, jog nesą nė vieno žmogaus, kuris žinotų tos mergaitės pavardę ar giminę, bet ji kai kam esanti pasirodžiusi sapne ir pasivadinsi Barbora“⁵⁶. Jos palikuonys grafai Umiastauskiai rūpinosi gauti šventosios titulą. Vyskupas Valančius 1850 m. vizitavo latvių parapijas Žiemgaloje bei Kurše ir galbūt vykdamas į šias parapijas aplankė ir Žagarę, kur senojoje Žagarės bažnyčioje buvo atdara kripta su Barbaros Žagarietės palaikais. Valančius inicijavo Barbaros Žagarietės užtarimu įvykusių stebuklų registravimo knygą, kuri tarsi tęsė vyskupo Tiškevičiaus „reliacijoje aprašytų stebuklų ir XVIII a. liaudies tikėjimų liudijimus po 155 metų, t. y. nuo 1860 m. sausio 7 d. iki 1940 m. gruodžio 14 d.“⁵⁷ Valančius rašė:

⁵⁴ *Ibid.*, p. 63–85.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 84.

⁵⁶ Jonas Boruta SJ, Irena Katilienė, Algimantas Katilius, „Barbaros Žagarietės stebuklų knyga suradus“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 444.

⁵⁷ *Ibid.*

Iš seno Barbaros palaikai Senojoje Žagarėje garsėja stebuklais, tačiau neužrašyti tie stebuklai greitai keičiasi ir netrukus tampa nepatikimi; kad to neatsitiktų ir kad būtų išsaugotas stebuklų atminimas būsimiems laikams, kai galbūt Dievui patiks tuos palaikus apgaubti viešu garbinimu, pavedame Tau, mūsų Kristuje mylimas klebone, į šią knygą lenkų kalba užrašinėti visus stebuklingus atsitikimus, kurie prie minėtos Barbaros kapo įvyko arba naujai įvyktų, apklausiant liudytojus, vertus pasitikėjimo, dorovingus ir dievobaimingus, taip perpratusius stebuklų aplinkybes, kad, dėl to visiškai neabejodami, galėtų tučiuojau prisiekti, jeigu dvasinė vyresnybė nuspręstų, jog tai reikalinga.⁵⁸

Atrodo, kad Valančius šios giesmės, greičiausiai parašytos ankstyvojoje jaunystėje, rankraštį buvo išsaugojęs ir rengdamas giesmių rinkinį ją perrašė, bet turbūt versdamas iš lenkų kalbos.

Rankraštyje 5-oji „GIESMIE APE Łozoriu YR Bagoczium“ (*Pewnas żmogus Bagotas budams*, p. 31–43) yra Valmiko giesmės „Apey smerti S. Łozoriaus“ (*Buwa żmogaus bagotas*, 1829–1830, p. 541–551) laisvas sekimas. Tai labai populiari giesmė apie vargšo Lozoriaus ir turtingo vyro alegoriją, nusakančią, kad gyvenime gali būti „per vėlu“. Pavyzdžiui:

Valančius, „GIESMIE APE Łozoriu YR Bagoczium“	Valmikas, „Apey smerti S. Łozoriaus“, 1829–1830
Pewnas żmogus Bagotas budams O daugieli aukso turiedams Kaszaunay łabay nesziojo Turtu gała nezinojo Giere walgie lustawojo Diena nakti ulewojo Szyrdiey puykibe turiejo Kayp Pons pakajuy siediedamas Gana patrowu turiejo (p. 31)	Buwa żmogaus bagotas, Auksotas, sydabrotas, Brangieys rubays neszioje, Wisad bankietawoje. Gieri yr tancewoje, Yr puykibe turieje, Pakajuj siediedamas, Gieribes; turiedamas, Broli sava użmirsza. (p. 541)

Rankraščio 11-osios giesmės „GIESMIE APE Sunu moksla gayletij etc.“ (*Ach ne szcislıwas ka asz sau padariau*, p. 63–[66]) šaltinio nepavyko nustatyti. Palyginti su giesmėmis apie šv. Agotą, Barbarą Žagarietę, šv. Oną iš Alvito, kurios laikytinos originaliomis, tekstas apie tinginį sūnų yra vaizdingesnis ir žodingesnis. Giesmės švietėjiška tematika rodytų, kad giesmės šaltinis galėtų būti iš XVIII a., kai aukštojo luomo požymiu buvo pripažįstama ne tik kilmė ir tradicinės dorybės, bet ir išsilavinimas. Giesmėje kalbama apie tuščiai turtuose ir malonumuose praleistą gyvenimą:

⁵⁸ Cit. iš: *Ibid.*, p. 454.

Ant Swieta budams pekla sau užpelniau
 Dydeleys griekays Diewa abrozyjau
 Sawi prapuldziau
 Razkazius swieta wisus uziwojau. (p. 63)

Lyrinis subjektas apgailestauja, bet supranta, kad nieko nebegali pakeisti, nes jau per vėlu; metamas kaltinimas tėvui atspindi Apšvietos epochoje kiek susilpnėjusį tėvo autoritetą, jaunuolių pasirengimą patiems rinktis gyvenimo kelią, pavyzdžiui:

O nesciesliwas Tiewas ka padare
 Kad mani maža i moksla neware
 Dabar asz eysiu werkdamas isz Swieta
 Pekloy man wieta
 Ach asz nezbažnos i pekla ipoław //
 Diel grieku mano amzinay prapolau
 Dar eysiu tynay asz ugniesy deksiu
 bet nesudeksiu
 Zegnoje Diewas kurs mani sutwiere
 Ant amžiu dangu dabar man užwierey
 Jau neregiesiu Jezusa brągiausio
 Diewa milausio.
 Idant ne eycio ant Czorto laukimo
 Welnio klausytie ten strosznio kaukima
 Dantimis zwakis pri ausu prikiszzy
 Pekloy priryszy. (p. [64]–65)

Apibendrinant rankraščio giesmių genezės tyrimą, galima pasakyti, kad į rankraštį daugiausia tekstai buvo paimti iš Valmiko *Kantičkų žemaitiškų*. Kadangi šiame straipsnyje nebuvo siekta ištirti Valančiaus Valmiko giesmių tekstų redagavimo ar perdirbimo, sekimo kryptį, trumpai pastebėtina, kad pirmasis pirmtako tekstus ne tik redagavo kalbos, leksikos požiūriu, bet dažnai laisvai perkūrė, neretai palikdamas tik kai kurias pilnas prototeksto eilutes ir pagrindinę mintį. Išsamus giesmių redagavimo ir sekimo pobūdžio tyrimas leistų spėjimus sukonkretinti.

Rankraščio giesmes pagal tematiką galima skirstyti taip: apie Jėzų Kristų (4), apie Švč. Mergelę Mariją (6), apie šventąsias (palaimintąją Barborą Žagarietę, šv. Barborą, šv. Agotą, šv. Oną), apie šv. Juozapą globėją, apie Švč. Sakramentą, apie Lozorijų ir turtuolį, apie tinginį sūnų. Iš 18 giesmių 3 (2-oji, 15-oji ir 16-oji) laikytinos originaliomis giesmėmis: „GIESMIE APE SZWĘTA Barбора zagaru 1819“, „[Giesmė apie šv. Agotą]“, „GIESMIE APE SZWĘTA ONNA ALWITY“. Naujai išversta 13-oji „GIESMIE etc.: APE Pona

Jezusa Ļabos nakties“, vėliau pavadinimu „Giesmė vakarinė“ patekusi į *Kantičků žemaitiškų* (1863) leidimą, yra Juozapo Bakos giesmės „Uwaga wieczorna“ (1766) vertimas. 11-osios giesmės „GIESMIE APE Sunu mokslą gaylętij etc.“ vertimo šaltinis nenustatytas.

Rankraščio puošyba. Valančius iliustravo rankraštį, matyt, galvodamas apie adresatą. Giesmių piešiniai turėjo padėti susidomėti tekstu, jį paaiškinti, išskoduoti autoriaus intenciją, dar sunkiai perteiktą lietuvių kalba. Skaitytojas, įsitraukęs į piešinėlių analizę, ir giesmes ėmė vertinti kaip piešinius. Antai skaitytojas ne kartą bandė parašyti jį sudominusias raides (žr. anksčiau). Piešiniai, sukurdami papildomą reikšmės išskodavimo galimybę, plėtė teksto supratimo galimybes, ir, kaip minėta, turbūt dėl iliustracijų rankraštis pabuvojo daugelyje rankų.

Valančius ne tik pats kūrė, vertė ar perdirbo žinomas giesmes, bet nebuvo abejingas, kaip pats sako, „maliavonei“. Kunigas Jeronimas Račkauskas, Valančiaus 100-ųjų gimimo metinių proga rašė: „[b]ūdamas gyvus [t. y. guvus, – R. B.] kalbų dalykuose, kun. Valančius išmanė ir dailiuosius menus (*štuki piėkne*); mėgė juos; godulingai užsižymėdavo veikalus garsingesniųjų tepliorių ir paliko gražų surinkimą labai brangių abrozdu, kurie perėjo į įpėdinių rankas“⁵⁹. Iš Arvydo Pacevičiaus straipsnių apie Valančiaus santykį su knyga, apie įrašus knygose sužinota, kad vyskupas savosios knygos nuosavybės ženklų buvo pasirinkęs balandžio – Gerosios naujienos simbolį⁶⁰. Pacevičius, tirdamas išlikusias vyskupo asmenines knygas, vienoje iš jų (*Reflessioni Morali*, Trento, 1753) rado paties savininko nupieštą balandį šalia įrašo *Ex libris Mathiae Wołonczewski Epis. Samog*⁶¹ (žr. il. Nr. 2). Kad Valančius neapeidavo meno objektų, matyti iš jo *Žemaičių vyskupystės* ir originaliosios kūrybos, kur jis ne kartą pamini bažnyčiose buvusius žymesnius paveikslius. Pavyzdžiui, *Žemaičių vyskupystėje* (1848) rašo: „Klebonas 1747 metuose įsteigė naują Tveruose medžio bažnyčią, kurios didžiajame altoriuje yra stebuklinga maliavonė Motinos švenčiausios“, o toliau pateikia apie paveikslo istoriją surinktas žinias⁶². Taip pat Šiluvos bažnyčios Švč. Mer-

⁵⁹ Jeronimas Račkauskis, „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių Vyskupo Motiejaus III Valančiaus. 1801–1901“, in: *Tėvynės sargas*, Tilžė, 1901, Nr. 2 ir 3 B, p. 16.

⁶⁰ Arvydas Pacevičius, „Senųjų knygos nuosavybės ženklų tipologija“, in: *Knygotyra*, Vilnius, 2004, t. 43, p. 51.

⁶¹ Arvydas Pacevičius, „Motiejus Valančius XIX a. knygos kultūroje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 60.

⁶² Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, p. 245.

2. Motiejaus Valančiaus nupieštas balandis knygoje *Reflessioni Morali* (Trento, 1753)

gelės Marijos paveikslu aptaisų istorijai *Žemaičių vyskupystėje* paskirtas atskiras paragrafas, kurią aprašydamas vyskupas pavartojo taiklų naujadarą „apkepurėti“⁶³. Neliuka nepaminėta Kurtuvėnų bažnyčia, bajorų Nagurskių pastatyta ir „papuosta puikiomis maliavonėmis“, kurios „ir nugis tebriosgo“⁶⁴. Žinoma, bažnytinio meno įtraukimas į bažnyčios istoriją galėjo būti nulemtas šaltinių medžiagos: vizitacijose buvo suregistruojami svarbesni meno kūriniai, pasitaikydavo jų vertybinių apibūdinimų⁶⁵. Bet Va-

⁶³ *Ibid.*, p. 265.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 275.

⁶⁵ Aistė Paliušytė, „XVII–XVIII a. LDK kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vilnius, 2013, Nr. 69: *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: Importas ir sklaida*, sudarytoja Tojana Račiūnaitė, p. 26.

lančius prie dailės pratino ir savo mažuosius skaitytojus: apie stebuklingą Šiluvos paveikslą pasakojama apsakyme „Mielaširdinga ponija“, beje, gana gausiai tam laikui iliustruotoje *Vaikų knygelėje* (1868)⁶⁶. Domino Valančių ne tik tapyba, bet ir skulptūra. Štai *Žemaičių vyskupystėje* paminėta Šiluvos bažnyčios „stovyla“, t. y. „Motinos Dievo“⁶⁷ skulptūra. O apibūdindamas Varnių katedros meno kūrinius paminėjo visus didžiojo ir mažųjų altorių paveikslus, žymiųjų vyrų „portretus“, nenutylėjo ir altorius skobusio dailidės darbo. Dailidės triūso pastebėjimas galbūt gali būti paaiškinamas remiantis Valančiaus gyvenimu: jis kaip ūkininko ir kalvio sūnus ne tik anksti suprato amatų svarbą, bet ir padarytų darbų estetinę vertę. Mykolas Valančius buvo geras kalvis, užsakymų gaudavęs ir iš aplinkinių dvarininkų. Tėvas kalvystės mokėsi Rytų Prūsijoje, tikėtina, kad keletą metų praleidęs šviesesnių žmonių aplinkoje, įgytas patirtis perdavė ir savo vaikams. Grįžęs į Nasrėnus, pas gimines, išsinuomojo valaką žemės, pasistatė kalvę, dirbo, bet vesti neskubėjo. Pirmiausia padėjo savo broliui Motiejui mokytis, rengtis kunigystei⁶⁸, kurio pėdomis vėliau pasuko ir bendravardis sūnus Motiejus. Kol kas nedaug žinoma apie Valančiaus tėvo kalvystės darbus, bet kad kalvė buvo Valančiui svarbi, matome iš jo apsakymų, kuriuose ne kartą aptinkama autobiografiškumo. Tėvo kalvio sukurti daiktai ne tik gerino gyvenimą, bet ir kėlė pagarbą, rodė pavyzdį. Pavyzdžiui, apie kalvį Valančius savo apsakyme rašo: „Bet, matušėle, aš mačiau tėvalį dirbant mums ratelius, o tu sakai visus daiktus Dievalį padirbus?“⁶⁹ Kalvė visada buvo viso kaimo traukos centras: čia buvo sužinomos naujienos, mokomasi bendravimo su svetimu. Gali būti, kad Valančiaus estetinių ištakų reikėtų ieškoti ir šioje – kalvės erdvėje. Greičiausiai Valančiaus pirmosios estetinės patirtys įgytos namuose, įdiegtos motinos ir tėvo. Juk namuose galėjo būti baldų, rankšluostinių, kitų dekoruotų objektų (audeklų, mezginių), kurie lavino Valančiaus grožio supratimą, kurių detales matome rankraščio iliustracijoje. Lietuvių liaudies mažosios architektūros „[d]ekore daugiausia naudo[ti] žalčių, paukščių, lelijų, bangelių (gyvybės vandens simbolio), rombų grandinių, tinklų (žemės šventumo, pasaulio tvarkos simbolio), gyvūninių or-

⁶⁶ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 1, p. 105–106.

⁶⁷ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 6: *Žemaičių vyskupystė*, p. 293.

⁶⁸ „Nasrėnuose gyva Motiejaus Valančiaus atmintis“, parengė Albinas Mingėla, in: *Žemaičių žemė*, Vilnius, 2013, Nr. 2, p. 33, in: http://samogitia.mch.mii.lt/ZZ_2013_2/ZZ_2013_2_geras_32-37.pdf.

⁶⁹ Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 1, p. 109, taip pat p. 127, 129, 131, 275.

nementų motyvai“⁷⁰. Šiuos ornamentų motyvus rankraštyje Valančius ne kartą piešė. Be to, gali būti, kad tėvas kalė ne tik buičiai ir ūkiui reikalingus daiktus, bet ir dailesnius durų vyrius, skrynių apkaustus, atskiras detales stogastulpiams, koplytėlėms, karietoms. Be to, tėvo antkapio paminklas yra špižinis kryžius, kurių Lietuvoje dar tuo metu nebuvo liejama. Šis faktas rodytų ne tik vaikų ir paties Mykolo Valančiaus finansinį pajėgumą reaguoti į madą, bet tikėtina, kad tėvas galėjo išreikšti savo norą dėl ypatingesnio atminimo ženklų kapuose.

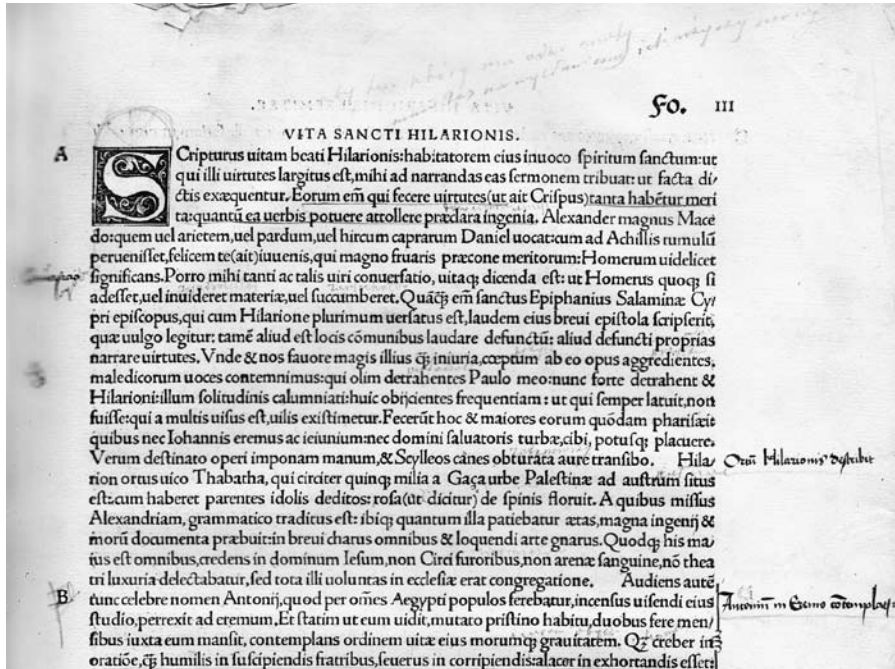
Ne profesionalų dailininkų piešiniai yra skirstomi į dvi grupes: spontaniškus piešinius ir piešinius ekspromptu. Spontaniškus piešinius autorius piešia savo iniciatyva, jų tarpe daugiausia rastume nevalingai gimusių paveikslėlių, dažniausiai atliktų nesąmoningai, nuobodžiaujant, ko nors laukiant. Pastaruosius Greggas M. Furthas vadina „malda savo vidiniam „aš““⁷¹. Nevalingų arba kinestetinių piešinių (angl. *doodle*) randama, kaip buvo minėta, Valančiui priklausiusiose knygose ir rankraščiuose. Straipsnio autorė, įkvėpta Pacevičiaus tyrimų, be jau anksčiau paminėtų Valančiaus piešinių paraštėse, jo bibliotekos knygose rado daugiau. Pavyzdžiui, viename iš šv. Jeronimo *Omnia opera* tomų galima rasti Valančiaus įrašų ir piešinių. Viename puslapyje⁷² rastas lenkiškas įrašas pieštuku, o vidinėje paraštėje tuo pačiu pieštuku nupiešti trys objektai. Pirmiausia, inicialo piešinio kvadratui buvo pripieštas skliautas, toks pat, kokį randame *Giesmyne*, kai Valančius bandė taisyti nupiešto kryžiaus statmenos formą (žr. toliau). Taip pat puslapio vidinėje paraštėje, beveik puslapio viduryje, ant raidės „B“, kuri žymi teksto pastraipą, yra nupieštas piešinėlis, primenantis plaktuką, o aukščiau – smulki dekoratyvinė detalė (žr. il. Nr. 3).

Žmonių atmintis yra dialogas tarp praeities ir dabarties, ji yra selektyvi, užfiksuojanti svarbiausius, reikšmingiausius dalykus. 1828 m. mirė Valančiaus tėvas, todėl kalvės daiktų, kalvio įrankių kad ir supaprastintų formų piešimas (žr. toliau apie *arma Christi* paveikslo detales) Valančiui galėjo

⁷⁰ Vita Tarvydienė, „Tradicinė troba, jos interjeras – svarbi lietuvių kultūros dalis“, in: *Raseinių krašto senosios sodybos*, Raseiniai: Raseinių krašto istorijos muziejus, 2009, p. 95, in: <http://www.raseiniumuziejus.lt/raseiniumuziejus/images/File/1-10%20t.pdf>.

⁷¹ Plg. Liudmila Lebedeva, *Dailės terapija: teorija ir praktika*, iš rusų kalbos vertė Aušra Pundzevičienė, Kaunas: Žmogaus psichologijos studija, 2013, p. 23.

⁷² [Hieronimus], *Omniū operū dīvi Eusebii Hieronymi stridonensis*. Tomus primus. Des. Erasmi. Roterodami. Opera emendata Basel, Johann Froben, Bruno Amerbach, Basilius Amerbach, Bonifacius Amerbach und Jakob Rechburg, 1516, p. 111, in: *LNB RS*, sign. R. XVI: f. 64 // 844907.

3. Motiejaus Valančiaus marginalijos ir piešiniai šv. Jeronimo *Omnia opera* leidime (t. 1, Basel, 1516, p. 111; LNB RS, sign. R. XVI: f. 64 // 844907)

padėti apmąstyti netektį, susitaikyti. Vaikystėje įsimintų daiktų piešimas galėjo rodyti ilgesį, atlikti terapijos funkciją, neverbalinėmis priemonėmis padėti išsivaduoti iš visada tokiais atvejais aplankančio kaltės jausmo. Menininkas, nupiešęs piešinį tampa žiūrovu, „atitolsta nuo savo problemos ir tarsi iš šalies stebi jos pokyčius“⁷³.

Kaip bus matyti toliau, Valančius piešiniams medžiagą ėmė iš atminties ir realybės, tai nebuvo fantazijos, išmonės vaisius. Kaip pastebi Vytautas Vanagas, „[j]o raštuose glaudžiai susipynę menas ir nemenas – menas ir dorovė, menas ir religija, menas ir pedagogika bei didaktika, menas ir publicistika, apskritai menas ir žmogaus gyvenimo visuma“⁷⁴. Valančius lietuvių literatūrą praturtino ne tik gausia liaudine leksika, bet jo atmintis fiksavo ir sugėrė tautosakos, liaudies papročių dalykus. *Giesmynas* rodo Valančių turėjus vaizdinę atmintį, suteikia galimybę svarstyti jo santykį su menu.

⁷³ Liudmila Lebedeva, *op. cit.*, p. 142.

⁷⁴ Vytautas Vanagas, „Vyskupas Motiejus Valančius tautos gyvenime ir kultūroje“, in: Motiejus Valančius, *Raštai*, t. 1, p. XIV–XV.

Piešinių interpretacija, taikant kai kuriuos psichologijoje populiarios dailės terapijos diagnostikos elementus, gali duoti medžiagos autoriaus asmenybės analizei. Liudmila Lebedeva perspėja, kad negalint autoriaus paklausti apie piešinius, reikia interpretuoti atsargiai, pasitelkiant platų kontekstą. Ji sako, kad tiriant paveikslus, svarbu išsiaiškinti, ar autorius pasitikėjo savo gebėjimu piešti, kaip vertino savo piešimo įgūdžius. Juk dažniausiai žmogus piešia tik tai, ką moka, ir kai reikia piešti, piešia tai, ką moka⁷⁵.

Nėra keista, kad Valančius išmanė krikščioniškojo meno didaktinę paskirtį, kurią kaip mokėdamas perteikė savo grožiniuose tekstuose, stengėsi, kad jo apsakymų knygelės būtų iliustruotos. Čia galima prisiminti ir Martiņą Lutherį, griežtai atmetusį mėginimus paveikslams priskirti vienokią ar kitokią galią išganyti žmonių sielas, bet palaikiusį nuomonę, kad paveiksłai turi iliustruoti Bibliją, padėti, mokyti, skatinti ją suprasti.

Valančiaus rankraštyje yra 17 atsklandų, t. y. po kiekvienu pavadinimu (išskyrus vieną, nes trūksta giesmės pradžios) nubrėžtame lauke nupieštos ornamentuotos juostos (porą kartų – kitas piešinys), kurios nė karto nesikartoja, ir 21 užsklanda, kurių 11 yra beveik per visą *in quarto* puslapį, 10 – pusės puslapio ir mažesnės.

Kaip nuo seno buvo būdinga rankraštiniams knygoms, taip ir *Giesmyno* apipavidalinimas yra gerokai ryškesnis už tekstą. Kai kurie piešiniai išsiskyrė spalvų sodrumu, tinkamu jų derinimu, ryškumu. Šiandien piešinių spalvos jau kiek išblukusios, paveiktos netinkamų saugojimo sąlygų, dažno giesmyno vartymo.

Kiekviena giesmė pradedama naujame puslapyje, o jų pavadinimai įrašyti kitu šriftu negu giesmės, t. y. kaligrafiškai ir papuošti dekoratyvinėmis juostomis. Kaligrafija Valančiui sekėsi, jis Žemaičių Kalvarijos mokykloje iš jos turėjo „gerai“⁷⁶. Užsklanda knygų puošyboje vadinama ornamentine ar vaizdine puošmena, kuri išskiria rankraštinės ar spausdintinės knygos skyriaus ar dalies pabaigą. Juostų ornamentas sudaromas iš vieno ar kelių ritmiškai pasikartojančių geometrinių ar vaizdinių elementų, išdėstyti atsižvelgiant į atskiras jo dalis ir visumą. Piešinių kontūrai piešti tos pačios spalvos, kaip užrašytos giesmės – iki rudumo išblukusiu rašalu. Piešiniai nuspalvinti akvarele, ypač išpopuliarėjusia XIX a. pradžioje ne tik mėgėjų, bet ir tapytojų profesionalų tarpe. XIX a. akvarelė buvo gamina-

⁷⁵ Liudmilos Lebedevos laiškas straipsnio autorei, Maskva, 2017-02-11.

⁷⁶ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 69.

ma ir Rusijoje. Ypač aukštos kokybės akvarelė buvo gaminama Peterburge, 1813 m. įkurtame dažų fabrike. Kol kas nenustatyta, kokios gamybos akvarelę spalvindamas piešinius naudojo Valančius. Piešinius spalvindamas jis naudojo raudoną, mėlyną, žalią, rudą, geltoną ir juodą spalvas bei jų mišinius.

Giesmyno autorius nebuvo įvaldęs piešimo meno, jo ranka nedrąsiai vedžiojo naivias figūras. Žmonių veidai ir kūnai nupiešti schematiškai, primityviai, kompozicijos plokštuminės, tačiau nupiešti objektai atpažįstami, o nuspalvinimas liudyto autoriaus pastabumą, atmintį, pavyzdžiui, balandis, varna, vilkas atpažįstami iš silueto ar iš nuspalvinimo. Neišlavintą autoriaus ranką matome iš nedrąsiai, atsargiai brėžiamos linijos, kuri ne kartą pradedama pirma pasižymėjus taškus, o tik po to juos bandant sujungti plokšči linija (pavyzdžiui, taip p. [80] piešiamas balandis). Daugelio piešinių kontūrų linijos brėžtos nespaudžiant plunksnos, kartais trūkinėjančios, atspindėtų piešėjo nepakankamą pasitikėjimą savo jėgomis. Palyginus rankraščio piešinius su anksčiau paminėto balandžio, nupiešto knygoje šalia įrašo *Ex libris Mathiae Wołonczewski Epis. Samog.*, aiškiai matyti skirtumai: vyskupo ranka linija nubrėžta tvirtai, ryškiai. Linija yra labai svarbi bandant nusakyti piešėjo būseną, nes ji yra simbolinė riba tarp autoriaus ir išorinio pasaulio, atspindi subjekto savivertę, požiūrį į visuomenę.

Valančiaus piešiniai kiek primena Viduramžių meną, kur buvo vartotos visiems bendros schemas, tipizacija, simboliai, kuriuos suprasdavo ir beraščiai. Valančius užuot mėgdžiojęs tikrovišką žmogaus veidą, jį, kaip vaikas, konstruoja iš labai paprastų formų: veidas – tai apskritimas arba ovalas, delnas atpažįstamas tik iš penkių pirštų. Tiesa, delnai labai panašūs į Žemaitijos medinės Marijos Maloningosios skulptūros. Ji tradiciškai vaizduojama stovinti, pamynusi pusmėnulį ir žaltį su obuoliu nasruose, o iš nuleistų jos didelių, tarsi pirštinė, nes neatspindėta delno anatomija, delnų sklinda šviesa. Galima prisiminti, kaip XVIII a. Žemaičių vyskupas Antanas Tiškevičius, piktindamasis tokiu atlikimo grubumu, draudė liaudies meistrams dirbti statulėles ir vaizduoti šventuosius, nes tai neatitiko bažnyčios reikalavimų. Tiškevičius knygoje *Synodus Mednicensis seu Samogitiae* (1752) rašė: „Labai daug kur po Žemaitiją bastosi neišmoksinti skulptoriai, ar teisingiau pasakius, atvaizdų gamintojai, kurie savo priemonėmis daro šventųjų atvaizdus, popieriuje padaro ne tiek šventųjų paveikslus, kiek Lernos pabaisas, nesilaikydami nei kokių šventų tradicijų, padėties ir išvaizdos, iš viso pasibaisėjimą sukeliančias, ir pigia kaina įbrukami pa-prastiems žmonėms, prievarta jiems įkiša. Iš ten kyla palanki medžiaga ar-

timų sektantų pajuokai. Vietos klebonai tepaaiškina, iškelia juos viešumon ir konfiskuoja, nebent gaus mūsų specialų leidimą⁷⁷. Valančius apie liaudies menininkus turėjo priešingą nuomonę. Antai jis savo *Namų užrašuose* aprašo Varnių koplytėlės ant netoli miestelio esančios kalvos statybą, paminėdamas klierikų iniciatyvą, išvardydamas atliktus darbus ją įrengiant, papuošiant⁷⁸. Jis ragino žmones, tikintis sulaukti sveikatos ir įvairių malonių, kreiptis į šv. Antaną, kurio skulptūrėlių itin daug būta sodybų, pakelių ir kapinių paminkluose⁷⁹. Be to, rusų valdininkams draudžiant statyti kryžius pakelėse ir prie sodybų, Valančius kantriai gynė tikinčiųjų poreikius. Todėl Valančiaus piešiniai *Giesmyne* galėjo būti įkvėpti ne tik bažnytinio, bet ir liaudies meno.

Rankraščio puošybos elementus galima suskirstyti į dvi grupes: tuos, kurie tekstą iliustruoja, ir tuos, kurie jį puošia; pastarieji dažniausiai yra iš socialinės aplinkos. *Giesmyno* paveikslėliai galėtų būti priskiriami teminiams piešiniams, kuriems būdingas asociatyvumas⁸⁰. Kaip rašo Furthas, „piešinys eksromptu implikuoja ir aplinkinio pasaulio įtaką“⁸¹. Antai Valančiaus piešiniuose, kaip ir jo apsakymų knygelių iliustracijose ir tekstuose, randame pavaizduotų gyvūnų, paukščių. Tik jam paukščiai nėra vien skraidantys gražūs gyvūnai, kurie teikia džiaugsmą, kaip kokiam XVIII a. tapytojui, bet ir svarbi didaktinė priemonė. Valančius piešiniu siekė skaitytoją paveikti, pamokyti, sužadinti jausmus, nuteikti giesmių turiniui. Jo pastanga vizualizuoti mintį suvokiama kaip integruotas pasakymo ir sakymo akto atspindys: Valančius tuomet dar prastai rašė lietuviškai ir, matyt, suprato, kad jo intencija pradžiuginti lietuvišku raštu gali nepavykti.

Valančius, prieš pradėdamas rašyti giesmę, pasiruošdavo užrašo lauką: naudodamas liniuotę aplink puslapį tuo pačiu kaip ir tekstas spalvos rašalu apveddavo rėmą. Visas keturias paraštes – kairę, viršutinę, dešinę, apatinę – dažniausiai palikdamas ~ 1,5 cm. Apatinėse paraštėse buvo įrašomas dviejų, rečiau trijų žodžių kustodas. Be puslapio rėmo Valančius, prieš rašydamas giesmę, naudodamasis liniuote nubrėždavo skirtingo pločio juos-

⁷⁷ *Lietuvių kryžiai = Croix lithuaniennes*, surinko Antanas Jaroševičius, Vilnius: Lietuvių dailės draugija, 1912, p. 28–29; iš lotynų kalbos vertė Juozas Maceika.

⁷⁸ Motiejus Valančius, *Namų užrašai*, sudarė Aldona Prašmantaitė, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 459.

⁷⁹ Ilona Burinskaitė, „Stebuklingi Žemaitijos kryžiai ir koplytėlės“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2009, Nr. 6 (129), p. 23.

⁸⁰ Liudmila Lebedeva, *op. cit.*, p. 23.

⁸¹ Cit. iš: *Ibid.*

teles, arba tik brūkšnius, taip sudarydamas apie 10 cm tuščią stačiakampį giesmės pavadinimui įrašyti. Kaligrafiškos pavadinimų raidės apsunkindavo jų įterpimą į paruoštą vietą, nes kartais paskutiniai žodžiai, ar jų pabaiga, įrašyti įprastu autoriui braižu, kuriuo užrašytas tekstas (pavyzdžiui, p. [18], 47).

Kaip minėta, po pavadinimu nubrėžtos juostos, dažniausiai ~1,5 cm pločio, yra užpildytos ornamentu ar piešiniais. Rankraštyje yra 18 giesmių ir 16 (giesmės apie šv. Agotą pirmas lapas išplėstas, o 18-osios giesmės pavadinimas papuoštas kitaip) nesikartojančių ornamento juostų. Tiesa, atskiros detalės (pavyzdžiui, gėlių žiedai, gėlės su kotais ir lapais bei pumpurais, paukščiai, riestinės, apskritimai, delnai) kartojasi, tačiau jos naujai sukomponuotos, kitaip nuspalvintos. Toliau iš eilės bus pateiktos kiekvienos giesmės iliustracijų apybraižos ir interpretacijos, siekiant pabandyti užčiuopti tai, kas jose glūdi, ko autorius negalėjo perteikti žodžiais, bet paliko piešiniuose.

Po 1-osios giesmės „GIESMIE ape muka Jezusa Pona“ pavadinimu yra juosta, kurioje nupiešti devyni gėlių žiedai su raudonais centrais ir su skirtingu apvalių vainiklapių skaičiumi (nuo 6–10), nuspalvintų mėlynai (p. 1). Apskritai žiedai ir gėlės vyrauja *Giesmyne*, kaip vyrauja raudona, mėlyna, žalia spalvos. Gėlė (rozetė, segmentinė žvaigždė) siejama su vyriškąja simbolika mene⁸², užima pagrindinę vietą lietuvių liaudies ornamente. Kaimo žmonės vadino saulute, žvaigžde, jos dažniausiai vaizduojamos su šešiais vainiklapiais. Saulute buvo puošiami rakandai, prieverpstės, kultuvės, architektūros detalės. Žemaitijoje segmentinė žvaigždė, arba saulutė, virš koplytėlių atstodavo kryžių⁸³. Be to, Jėzus Kristus dar buvo vadinamas žvaigžde, dėl to žvaigždė ir saulė yra Kristaus simbolis.

Giesmės pabaigoje (p. 17), po žodžiu „AMEN“ likusiame tuščiam užrašo lauke, viduryje nupiešti trys veidai, šiek tiek pasukti į dešinę ir pakelti į viršų, o juos iš abiejų pusių tarsi įrėmina iš paraščių kampų „išaugusios“ dvi didelės (veidų dydžio) gėlės, kurių vainiklapių forma primena aštrus. Nupieštos gėlės turi mėlynus centrus ir viena – šešiolika, kita – penkiolika vainiklapių, kurie nuspalvinti pramaišiu raudonai ir mėlynai. Gėlių kotai ir lapeliai nuspalvinti žaliai, o raudonai – besiskleidžiančių žiedų pumpurai.

⁸² Marija Alseikaitė-Gimbutienė, „Liaudies meno šaknys“, in: *Aidai*, Augsburg, 1948-05-14, p. 213.

⁸³ Plg. Jolanta Zabulytė, *op. cit.*, p. 30–47.

Nupieštų veidų forma apvali, tik viduriniojo – ovalas. Visi trys veidai gaubiami juodos spalvos plaukų, ties numanomą kaklu užriestų į viršų, kaip dažnai piešia ir vaikai. Visus tris veidus Valančius piešė pradėdamas nuo galvos: pirmiausia neatkeldamas rankos nupiešė apskritimą arba ovalą; po to neatkeldamas rankos nupiešė dešiniuosius antakius, sujungtus su nosimi, po to atskirai – kairiuosius, paskui – akis ir lūpas. Nosies formos kiek skiriasi: dviejų kraštinių veidų nosys turi nosies sparnus, o viduriniojo veido nosies galas panašus į „bulvę“. Lūpas visuose piešiniuose atstoja rašalu nubrėžtas plonas ir trumpas brūkšnys. Bet šiame piešinyje lūpos praplattintos spalvinant raudonai akvarele. Akių formos ir vyzdžių padėtis akyse skiriasi. Vyzdžiai rašalu nupiešti skirtinguose akių plotuose, ir autoriui pavyko perteikti liūdesį, skausmą, baimę. Svarbu atkreipti dėmesį, kad raudonai buvo nuspalvintos ne tik lūpos, bet ir žandai bei vidiniai ir išoriniai akių kampučiai. Paprastai, nepraplėtus akies voko, išoriniuose kampuose esančių ašarų liaukų raudonis nesimato, o Valančius juos spalvino beveik visada, net tokių objektų kaip saulės, vilko akys taip pat kampučiuose turi raudonus taškelius (žr. toliau). Šis perteklius piešėjui svarbus, nes, matyt, tik taip jis pajėgus perteikti „sunkybės“. Galima palyginti su 1-osios giesmės tekstu, pavyzdžiui:

Aszaru akis ir [szirdies kartibe?]
Aprinka kryžiu [saldziause galibe?]
Jog darže Jezus [aliwu sugautas?]
kayp žieds iszrautas [...] (p. 1)

Motina Iezaus po krizium stowiejo
Sunkibes dides draugie ten kiętiejo
Tay regiedama ant zemes parpuole [...] (p. 13)

Ir kitoms Panoms su Szwęcziause Panna
Werksma negana [...] (p. 14)

Puołam pokoju Js3 dydzios pakares
Liejem aszaras [...] (p. 17)

Galima sakyti, kad veidais Valančius iliustruoja giesmės tekstą: pa-vaizduoja po kryžiumi stovinčios Švč. Motinos ir kitų kančios liudininkų skausmą, nuo ašarų paraudusias akis. Šiame piešinyje liaudiškajai herojaus vaizdavimo tradicijai priskirčiau kančios liudininkų paraudonintus veidus. Juk Valančius žinojo, kad kančios ir baimės paliestas veidas būna išbalęs, nes ir liaudies sakoma „visas išbalęs“, „persigandęs vyras pabalo kaip drobė“. O „veideliai raudoni“ liaudiškuose pasakymuose žymi jauną ir svei-

ką mergele, bernelį. Valančius, bandydamas vizualizuoti giesmės herojų, Kristaus kančios liudininkų sielvarto ekspresiją, nepajėgdamas meistriškai nukopijuoti matytų religinių atvaizdų, temos perteikimo būdą galbūt nusižiūrėjo iš liaudinės tradicijos. Lietuvių dievdirbiai droždami ir spalvindami Pietą, dievukus ir kt. vadovavosi intuicija, liaudine tradicija. Kaip rašo Akvilė Mikėnaitė, motinos kančios, liūdesio, sielvarto, skausmo simbolis lietuviams buvo artimas, nes ir lietuvė motina kentėjo kol sūnų užaugino, o po to – paėmus į rekrutus, jam mirus⁸⁴. Pietos buvo populiarios koplytėlėse, koplytstulpiuose, kur religiniai siužetai buvo perteikiami primityvesnėmis formomis, neretai jų elementų pasiskolinant iš žodinės tradicijos.

2-osios giesmės „GIESME APE SZWĘTA Barbora zagaru 1819“ ornamanto juosta užpildyta taip pat devyniais gėlių žiedais. Žiedlapių kraštai primena piliarožių, nuspalvinti pramaišiu raudona ir mėlyna spalva (p. [18]). Ši giesmė yra pati trumpiausia, užima pusantro puslapio. Giesmės pabaigoje (p. 19) nupiešta balandžio profilio priekinė dalis: galva, kaklas, krūtinė. Paukščio juodas snapas remiasi į vidinės paraštės liniją, tai – piešinio pradžios taškas. Neįgudęs piešėjas, matyt, neapskaičiavo laisvo puslapio ploto ir pradėtos piešti figūros dydžio, ir tik darbo procese pamatė, kad tilps tik dalis piešinio. Balandis nupieštas tarp smulkių raudonų keturių vainiklapių (tradiciskai simbolizuoja erškėtrožę) vijoklinių gėlių, su žaliais kotais ir lapais; po balandžiu dar nupiešta arba maža gėlė, arba brunknės/spanguolės krūmelis su raudonomis uogomis. Balandis „stovi“ (kojų „nematyti“) ir gėlės „auga“ „žolėje“: rašalu neatkeliant plunksnos nupiešta žaliai nuspalvinta dantukų eilė. *Giesmyne* Valančius visada žolę piešia vienodai. Balandis nuspalvintas tikroviškai: krūtinė – pelenine ir rausva spalva su pilkšvomis dėmėmis, sparnas – šviesiai juoda, tamsesniu potėpiu bandyta perteikti sparno anatomiją. Balandžio akies nuspalvinimas yra tikroviškas: juodas vyzdys su raudonais kraštais. *Giesmyne* nupiešti keturi balandžiai. Balandis krikščioniškojo ir liaudies meno tradicijoje vaizduojamas labai dažnai, jo atvaizdu galėjo būti perteikiamos įvairios idėjos. Paukščiai lietuvių liaudies mene buvo dangaus ir žemės tarpininkai, jungiantys dievybę ir žmogų⁸⁵. Valančiaus piešinyje balandžio forma schematiška, labiau primena liaudinę tradiciją, tokie balandžiai kartu su augaliniu

⁸⁴ Akvilė Mikėnaitė, „Lietuvių liaudies tradicinė skulptūra. Iš Lietuvos dailės muziejaus rinkinių“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 1995, Nr. 1, p. 13.

⁸⁵ Marija Gimbutienė, *Senovinė simbolika lietuvių liaudies mene*, Vilnius: Mintis, 1994, p. 40.

motyvu vaizduoti ant verpsčių, skrynių, indaujų, architektūros dekore: stogo lėkiuose, langų, durų, stogo frontonėliuose, ant langinių⁸⁶. Valančiui, neįgudusiam piešėjui, galėjo būti lengviau nukopijuoti liaudies mene vaizduojamų balandžių formą, negu jį perpiešti iš matytų bažnyčių paveiksluose.

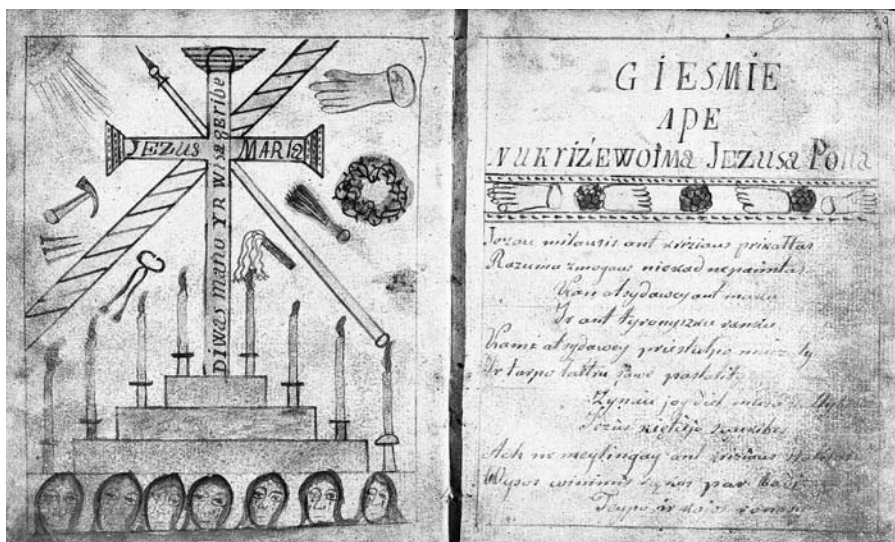
2-osios giesmės kontekste balandis galbūt simbolizuoja ir auką, nekaltbę (Barbora Žagarietė nusizudė, kad išsaugotų skaistybę), meilę, mirusiųsius, šventąją dvasią, taip pat kvietimą susitaikyti su Dievu, nes Barbora Žagarietė buvo savizudė, o krikščionišku požiūriu tai didelė nuodėmė. Galima pastebėti, kad Valančiaus tekste savizudybė eliminuojama, kalbama apie palaimintosios kančias ir jos pagalbą prašantiesiems, tačiau ji, nors ir nutylėta, yra įvykusi.

Po 3-iosios giesmės „GIESMIE APE muka JEZUSA PONA DARZELIE ALIWU“ pavadinimu (p. [20]) nėra ornamentuotos juostos, tik brūkšnys, virš jo rašalu nupiešta žaliai nuspalvinta dantukų „žolė“, kurioje „auga“ keturios raudonos su žaliais koteliais ir lapeliais gėlės, tarp jų yra rausvos spalvos delnai. Vienas delnas, kuris nupieštas arčiau kairiojo puslapio krašto, yra horizontalus, pirštai nukreipti į puslapio centrą. Antrasis delnas yra vertikalus tekstui, pirštai pakelti į viršų, gali simbolizuoti pasirengimą maldai. Nuo pat senų laikų, įvairiose tautose rankos, iškeltos į viršų, reiškė prašymą. Apie IV a. šis gestas buvo pritaikytas Švč. Mergelės Marijos ikonai: besimeldžianti, pieta arba rankas laikanti prieš save delnais į priekį. „[I]škeltos rankos atvertomis plaštakomis yra senas „nuostabos gestas“, krikščioniškame mene sutinkamas jau katakombose, viduramžių mene šis „nuostabos gestas“ kartojasi Kristaus pagydymų, Lozoriaus prikėlimo scenose ir kulminaciją pasiekia baroke.“⁸⁷ Piešinio viduryje, tarp gėlių – žuvis. Žuvis galva ir uodega nuspalvinta raudonai, o žvyneliai nupiešti rašalu. Žuvis krikščioniškoje tradicijoje gali atstoti kryžių. Giesmės pabaigoje (p. 27), prie vidinės paraštės likusiame tuščiajame lauke nupiešta gėlė raudonu centru ir melsvais dvylika vainiklapių, su koteliu ir su dviem lapeliais iš šonų, dviem besiskleidžiančio žiedo raudonais pumpurėliais.

4-oji giesmė „GIESMIE APE NUKRIŽEWOIMA JEZUSA PONA“ yra gausiai iliustruota. Jos tekstas prasideda dešiniojoje pusėje (p. 29), o kairio-

⁸⁶ Pranė Dundulienė, *Paukščiai senuosiuose lietuvių tikėjimuose ir mene*, Vilnius: Vaga, 1982, p. 76–81.

⁸⁷ Sigita Maslauskaitė, „M. Palloni freska „Šv. Kazimiero karsto atidengimas“ Vilniaus Katedroje“, in: *Acta Academiae Artium Vilmensis*, Vilnius, 2002, Nr. 27: *Vaizdas ir pasakojimas*, sudarė Ieva Pleikienė, p. 129.

4. Motiejaus Valančiaus rankraščinio giesmyno p. [28]–29

joje pusėje (p. [28]) per visą puslapį nupiešti tekstą iliustruojantys Kristaus kančios įrankiai (*arma Christi*) (žr. il. Nr. 4), pavyzdžiui:

Ach ne meylingay ant kriziaus stūpos
Wysos winimis rąkos par baditos
Teypo ir kojos ronosy (p. 29)

Tu karčzioms tužziem gyrditas
Ir ragotyny parwertas (p. [30])

Po giesmės pavadinimo ornamento juostoje tarp gėlių žiedų nupiešti keturi rausvi delnai, galbūt Dievo ranka. Valančiaus nupieštų gėlių vainiklapiai dvigubi (galbūt rožių imitacija), nuspalvinti pramaišiu raudonai ir žaliai. Delnai suporuoti, jų pirštai nukreipti į šonus, o tarp delnų vidinių pusių įkomponuoti žiedai. Kristaus kančios įrankius vaizduojantis Valančiaus piešinys nėra originalus. XIX a. buvo populiarūs masinės gamybos grafiniai paveikslėliai, kuriuose pagal Viduramžių meno tradiciją kančios įrankiai įvairiai buvo išdėstomi abiejose kryžiaus pusėse. Galima pastebėti, kad 1859 m. katekizme *Trumpas katalikiszkas katekizmas*⁸⁸ yra miniatiūra

⁸⁸ Cenzūros leidimo data – 1849 m. kovo 23 d., Valančiaus aprobata – 1854 m. lapkričio 27 d.: TRUMPAS / KATALIKISZKAS / KATEKIZMAS. / WILNIUJE. / Kasztu S. Neumanno. / 1859, p. 3, in: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000131806>.

su *arma Christi*, greičiausiai Valančiaus sumanyta. Kristaus kančios įrankių vaizdavimas dailėje prasidėjo IX a. Utrechto psalmyne (830 m.). Čia vaizduojama minia liudininkų, kryžius, bet jau be nukryžiuoto *Agnus Dei*. Psalmyno miniatiūroje ant kryžmos (kairėje žiūrinčiojo pusėje) pakabintas rimbas, o ant dešinėsios kryžmos pamautas erškėčių vainikas⁸⁹. Nuo IV a. patį kryžių pradėta laikyti ne tik kančios įrankiu, bet ir Jėzaus ženklu ir nenugalėtu kryžiumi *crux invicta*.

Pastebėtina, kad trys vynys, plaktukas ir replės labai realistiškai nupiešti. Beje, kaip minėta, panašus objektas į plaktuką yra nupieštas ir Valančiaus skaitytoje šv. Jeronimo *Omnium operum* parašėje⁹⁰ (žr. il. Nr. 3). Valančiaus *arma Christi* piešinio centre yra nupieštas mėlynai nuspalvintas kryžius, pastatytas ant trijų į viršų iš abiejų pusių siaurėjančių pakopų. Pakopos nuspalvintos imituojant marmurą trimis spalvomis: pirmoji raudona, antroji mėlyna, trečioji šviesiai oranžinė. Abiejose pakopų pusėse, bet jau pradėdant nuo „žemės“, pastatyta po keturias degančias žvakes žvakidėse. Žemiau pakylos, puslapio apačioje nupiešti septyni įvykusios bausmės liudininkų veidai. Jie yra be kaklų, išdėstyti ant apatinės paraštės, nupiešti taip pat, kaip anksčiau buvo aprašyta. Septynios liudininkų galvos, juodais plaukais ar juodomis skepetomis⁹¹, didelėmis akimis ir su ašaromis, tekančiomis per skruostus, kaip šių eilučių iliustracija:

Weyzdiek o žmogau ant mukos akrutnos
Weyzdiek ant Iezaus tiek aszaros smutnos (p. [30])

Kryžiaus stiebe yra įrašas rašalu: „DIWAS mano yr wissa gEribe“, kairiojoje iš žiūrovo pusės kryžmos pusėje – „JEZUS“, dešiniojoje – „MARIa“. Taip kryžius tarsi perkirstas juosta, kaip lietuvių kryždirbystei būdinga, su įrašais, aiškinančiais jo prasmę. Kryžius sukomponuotas su įstriža Longino ietimi ir kopėčiomis, kurių pagalba buvo nuimtas Kristaus kūnas. Ietis ir kopėčios nupieštos už kryžiaus taip, kad ties kryžmų centru susiliečia ir taip tarsi sudaro antrą, tik įstrižą kryžių. Ietis ir kopėčios nuspalvintos geltonai. Ieties smaigalys nukreiptas į viršų, į kairįjį kampą, kur rėmo kairiajame kampe nupiešta saulė su geltonais spinduliais. Saulės vidurys užpildytas vingiuotomis linijomis, nupieštomis rašalu, o fonas nuspalvintas pilkai, galbūt primenant Biblijos tekstą, kad po nukryžiovimo saulė užte-

⁸⁹ *The Utrecht Psalter*, in: <http://bc.library.uu.nl/utrecht-psalter.html>.

⁹⁰ [Hieronymus], *op. cit.*, p. 111.

⁹¹ Valančius labai panašiai piešė moterų bei vyrų veidus ir plaukus, o kai jie nupiešti be kūno, sunku pasakyti, kas iš tikrųjų pavaizduota.

mo (*Lk* 23, 25). Piešinio viršutiniame dešiniajame kampe horizontaliai tekstui nupieštas melsvas į kryžių rodantis delnas – Dievo ranka. Žemiau, tarp kryžiaus stiebo, kryžmenų, kopėčių, ieties išdėstyti Jėzaus kančios įrankiai: erškėčių vainikas, rykščių ryšulys (*fascēs*), rimbai su odinių diržų galuose pritvirtintais metaliniais kabliukais (*flagellum*), plaktukas, trys vinys ir replės, kuriomis vinys buvo ištrauktos.

Šios giesmės teksto pabaiga užpildė visą p. [30] puslapį, todėl neliko vietos užsklandai.

5-osios giesmės „GIESMIĖ APE ŁOZORIU YR Bagoczium“ pavadinimas papuoštas ne tik juosta, bet ir dviem moterų veidais (p. 31). Juosta po pavadinimu yra platesnė ~2,5 cm. Jos abu kraštai turi 3 mm raudonai nuspalvintus laukelius, kuriuose rašalu pripiešta riestinių – į paguldytą „S“ raidę panašaus pavidalo ornamentų. Tarp šių raudonai nuspalvintų laukelių, juostos viduryje yra nupiešta (nuo vidinės paraštės): raudona širdis (plg. giesmės teksto eilutes: „Szyrdiey puykibe turiejo“, p. 31; „Szyrdy Jo užkietiejusy / Per puykibe uszalusy“, p. 33; „Broław buk miłaszyrdingas / Ant manęs czion małoningas“, p. 33; „Bagoczium ten pasyriemys / Dydybe sau szyrdin emes / Pyktay Brołuy sawa tare“, p. 33; „Bagoczium pyłnas piktibes // Szyrdys złastes ir puykibes“, p. [36]–[37]; akis („Akis płusta aszarosy“, p. 33; „Bagoczium neadbo nieka / Neweyzdę Jog Brołis kolieka / Pro szali Jo praeydamas / Akis atkreyp murmiedamas“, p. 33); keturių vainiklapių raudona gėlė be centro (galbūt erškėtrožės žiedas); rausvas delnas pirštais į viršų („Pamyrkies marion pyrszteli“, p. [40]); raudona širdis; rausvas delnas pirštais į viršų; keturių vainiklapių raudona gėlė su centru; raudona širdis; keturių vainiklapių gėlė be centro. Akys ir vyzdžiai juostoje nupiešti rašalu, bet paakiai ir vokai nuspalvinti raudonai. Šie juostoje nupiešti objektai iliustruoja giesmę, tačiau galbūt trys širdys ir delnai gali simbolizuoti penkias Jėzaus žaizdas? Širdis įvairiose kultūrose suvokiama kaip sielos „vieta“ ar tiesiog jos sinonimas⁹². Krikščionybės autoriai apie Kristaus širdį, kaip meilės žmonėms simbolį ir Kristaus kančių sudėtinę dalį, pradėjo rašyti VII–XI a., pavyzdžiui, anglas šv. Beda (637–735), Anzelmas Kenterberietis (1033/1034–1109)⁹³. Nuo Viduramžių Švč. Jėzaus Širdies kultas jau buvo paplitęs daugelyje kraštų. 1765 m. popiežius Klemensas XIII specialiu dekre-

⁹² Dainius Razauskas, „Sielos lygmenys“, in: *Žmogaus samprata tradicinėje kultūroje: Konferencijos medžiaga*, Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 2005, p. 54–69.

⁹³ Timothy Terrance O'Donnell, *Heart of the Redeemer: An Apologia for the Contemporary and Perennial Value of the Devotion to the Sacred Heart of Jesus*, San Francisco: Ignatius Press, 1992, p. 73, 74, in: https://books.google.lt/books?id=-0_gDcgNfAwC&printsec=frontcover

tu leido šią šventę viešai švęsti Lietuvos ir Lenkijos bažnyčiose. Lietuvoje išpopuliarėjo Švč. Jėzaus Širdies paminklų skulptūros⁹⁴. Nuo Švč. Jėzaus Širdies kulto neatsiejamas Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos Širdies garbinimas trečiąjį šeštadienį po Sekminių. Šio kulto vaizdiniai Lietuvos dailėje netyrinėti, tačiau XIX a. antroje pusėje jų ima gausėti⁹⁵.

Širdis kaip didelės meilės simbolis dažnai minima įvairiose *Kantičkų žemaitiškų* giesmėse. Antai dažnas motyvas yra užšalusi žmonių širdis, kurią savo pasiaukojimu sušildo šventieji: „Dziaugias Barbora muka igijusi, / Patwirtyn szirdi musu uzsalusi“⁹⁶. Širdis, kaip meilės ženklas, buvo išpjaustinėjama verpstėse, kėdžių atkaltėse ir pan. Na, o dieviškosios akies simbolis Europoje plito architektūroje (bažnyčių ir altorių frontonai), liaudies mene (kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės)⁹⁷.

Veidai, nupiešti iš abiejų giesmės pavadinimo pusių, arčiau paraščių, lengvai pakreipti į dešinę ir į viršų, panašiai kaip 1-osios giesmės pabaigoje (žr. anksčiau), galbūt atitiktų šias giesmės eilutes:

Apsyliedamas karsztomis
Ing Dangu kiel akis sawa
Weyda grazumas kur buwo
Dabar liepsnosy sudziuwo
Nereg zerkalo yr Barwos (p. 37)

Veidai nupiešti tuo pačiu būdu: jie yra apvalūs, gaubiami juodos spalvos plaukų, ties kaklu užriestų į viršų; dešinieji antakiai sujungti su nosimi, kurios nupieštos su nosies sparneliais; po to nupiešti kairieji antakiai ir lūpos – ploni rašalo brūkšneliai. Veidas prie vidinės paraštės nuspalvintas blankia rausva spalva, o antrasis – nenuspalvintas, tačiau skruostai paraudoninti.

&dq=inauthor:%22Timothy+Terrance+O'Donnell%22&hl=lt&sa=X&ved=0ahUKewiB0aXItNXRAhWEjCwKHWgZB9wQ6AEIGjAA#v=onepage&q&f=false.

⁹⁴ Žr. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 62–105.

⁹⁵ Žr. *Ibid.*, p. 142–144.

⁹⁶ KNYGA GIESMIŲ / ARBA KANTICZKOS. / MOTIEJAUS VOLONCZIAUSKIO / ŽEMAIČIŲ VYSKUPO / PARVEIZIETA IR ISZ NAUJO ISZSPAUSTA. / VILNIUJE. / KASZTU IR SPAUSTUVEJE JUOZAPO ZAVADZKIO. / 1863, p. 468, in: http://www.epaveldas.lt/recordText/LNB/C1B0003195270/M.Valancius_Knyga_giesmiu_arba_Kanticzkos.pdf?exId=318405&seqNr=1.

⁹⁷ Sigita Maslauskaitė, „Sakraliojo atvaizdo istorija. Švenčiausios Trejybės atvaizdai: ištakos, ikonografijos bruožai, deformacijos“, in: *Religija ir kultūra*, Vilnius, 2012, t. 10, p. 70–71.

Giesmyno piešiniuose suporuotų objektų pasitaiko dažnai. Giesmės pa-
baigoje, likusiame tuščiame užrašo plote – gėlė, galbūt erškėtrožė, nes su
keturiais vainiklapiais ir be centro.

6-oji giesmė „GIESMIE APE Szwęta Juzapa sciesliwa patrona“ (p. 45)
taip pat turi viso puslapio iliustraciją – tai Šventosios Šeimos paveikslas
(p. [44]). Galbūt todėl po pavadinimu – tik siaura ~0,5 cm juostelė, kurios
vidurys pribūrksniuotas pasvirų brūkšnelių. Šventoji šeima pavaizduota
stačiakampiam plačiame rėme, kurio kraštinis apvadas yra ~0,5 cm, nu-
dažytas rausvai ir jo viduje rašalu priepiešta mažų apskritimų. Rėmo vi-
dinis laukas (~4 cm) užpildytas augalinių girliandų elementais. Šventoji
Šeima pavaizduota sėdinti po pastoge, panašiai kaip ir giesmyne *Balsas
širdies*: „Kaniukszliey prastoy pri kiale rastoy, / Prakartey blogas, skilietas
stogas“⁹⁸. Piešinėlyje šv. Marija nupiešta kairėje pusėje, šv. Juozapas deši-
nėje, ant kelių laikantis kūdikėlį Jėzų. Kūdikėlis baltuose vystykluose nu-
pieštas taip, kad atrodo, jog Juozapas yra jam iš kairės, taip kaip absoliučiai
daugumoje Lietuvoje sutinkamų kompozicijų⁹⁹. Tėvai aprenkti raudonai ir
apsiausti dangiško mėlynumo apsiaustais, t. y. išlaikytos bažnytinės ikono-
grafijos reikalaujamos spalvos. Kūdikėlis nupieštas rašalu ir nespalvintas.
Jėzaus tėvų bruožai nupiešti rašalu, Valančiui būdingu būdu: antakis su-
jungiamas su nosimi; akys – rašalu pažymėti taškai. Šv. Juozapas pavaiz-
duotas ilgais plaukais, ties pečiais užriestais į viršų, su barzda, šv. Marijos
galvą gobia mėlynas apsiaustas. Šventoji Šeima religinėje dailėje imta vaiz-
duoti gana vėlai – XV a.¹⁰⁰ Tyrimai rodo, kad Dievo Motinos su kūdikėliu
Kristumi ant rankų vaizdavimas ir lietuvių liaudies skulptūroje aptinkamas
palyginti retai¹⁰¹. Tuo tarpu lietuvių folklore Marijos su kūdikiu įvaizdis ap-
tinkamas gana dažnai. Galbūt folklore vyraujantis Šventosios Šeimos moty-

⁹⁸ BALSAS / SIRDIES / PAS / PONA DIEWA / SZWĘCIAUSY / MARYA PANNA / YR /
SZWENTUS / DANGUY KARALAUICIUS, SZAUKANCIOS / PAR GIESMES / Pagał
ifzpažinima Bažnincies S. Katali-/kifzkos Rima fudietas, o dabar naujey fu / pazwalijmu
Wiresniuju Dwafifzku / ISZDUOTAS / par wiena Kunigu Soc: J: Metuose nuog / Užgimimo
balsinga Zodzia amžina 1818 / WILNIUY / Drukarnioy Kunigu Bazilionu, p. 35, in: *LLTIB
RS*, sign.: b. 21798; 1119.

⁹⁹ Aušra Vasiliauskienė, „Šiluvos Bazilikos Šventosios Šeimos paveikslas“, in: *Meno
istorija ir kritika*, Kaunas, 2014, t. 5: *Šiluva Lietuvos kultūroje*, sudarytojos Laima Šinkūnaitė,
Rima Valinčiūtė-Varnė, p. 72.

¹⁰⁰ *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*, sudarė Dalia Ramonienė, Vilnius: Dailės aka-
demijos leidykla, 1997, p. 295.

¹⁰¹ Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*, Vil-
nius: Mokslas, 1988, p. 188.

vas buvo ganėtinai išplėtotas ir nekėlė poreikio jį atskirai vaizduoti liaudies mene¹⁰². Sunku pasakyti, koks meno kūrinys galėjo būti aptariamo piešinio pirmavaizdis. Šiluvos bazilikos Šventosios Šeimos altorius iki XX a. buvo tituluotas Šv. Juozapo vardu ir susijęs su šio šventojo kultu. Pamaldumo šv. Juozapui tradicija buvo išsaugota ir tęsiama XVIII a. antroje pusėje pastačius naują, mūrinę Šiluvos šventovę¹⁰³. O, kaip minėta, Valančius ne viename savo tekste aprašė Šiluvos meno kūrinius.

Giesmės pabaigoje (p. [46]), tuščioje puslapio vietoje yra nupieštas balandis marga krūtine, nuleista galva, tarsi lesinėjantis. Krūtinės fonas rausvas, su tamsiai raudonais potėpiais ir mėlynos spalvos sparnu. Balandis nupieštas vaikštinėjantis po žaliai nuspalvintą valančišką „žolę“. Žolėje „auga“ gėlės: viena didesnė, trys mažesnės. Balandžio forma dėl kiek per trumpos uodegos (neužteko laisvo ploto) labiau primintų kurapką, tačiau raudonas akies apvadas liudytu, kad piešinyje – balandis. Balandžio formos netikslumas rodytu turbūt tik mažą piešėjo patirtį tiksliai atlikti suplanuotą piešinį.

Ornamento juosta po 7-osios giesmės pavadinimu „GIESMIŲ APE Panna Szwęciance Szydławos zemacyciu“ (p. 47) iš kraštų turi rašalu nubrėžtus 2 mm raudonai nuspalvintus laukelius. Juostos vidurys užpildytas liniuote subraižytais nelabai vienodos formos rombais, kurių viduryje yra rašalu nupiešti ir raudonai nuspalvinti maži apskritimai, o juostos fonas nuspalvintas mėlynai. Giesmės pabaigoje, puslapio apačioje liko mažai laisvo užrašo ploto, ten nupiešta gėlė mėlynais vainiklapiiais, raudonu centru, su žaliu koteliu ir lapais. O per visą kitą puslapį (p. 51) nupiešta geltonos spalvos, t. y. „auksuota“ monstrancija. Šio puslapio paraščių rėmas yra panaudotas puošybai. Jis išplatintas iki 1 cm, nuspalvintas raudonai, o viduje rašalu pripiešta riestinių. Monstrancija nupiešta puslapio ir rėmo centre, pastatyta ant trijų į viršų iš abiejų pusių siaurėjančių pakopų (kaip ir piešinyje *arma Christi*), iš jų pirmoji apačioje, šonuose remiasi į ornamentuotą rėmą. Apatinė pakopa yra nuspalvinta šviesiai oranžine spalva su juodais potėpiais, imituojančiais marmurą. Antroji ir atitinkamai trečioji pakopa yra trumpesnės ir skirtingai nuspalvintos. Antroji – rausva su tamsiai raudonais ir mėlynais potėpiais, trečioji – melsva su raudonais potėpiais. Abiejose pakopų pusėse nupiešta po tris degančias žvakes žvakidėse. Iš viso yra šešios žvakės (jos tokios pat formos kaip *arma Christi*). Švč. Sakramentą saugojąs

¹⁰² Aušra Kairaitytė, „Bibliinių ir hagiografinių siužetų plėtotė tradiciniame lietuvių folklore“, in: *Lietuvos etnologija: Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, Vilnius, 2012, t. 12 (21), p. 130.

¹⁰³ Aušra Vasiliauskienė, *op. cit.*, p. 69.

kūrinys nupieštas detaliai, imituojuant galbūt barokišką jų grožį. Jos pėda yra vienos paapvalintos pakopos, kuri dar papuošta bangelių linijomis, nubrėžtomis rašalu, matyt, stengiantis perteikti sumanaus juvelyro darbą. Monstrancijos kojėlės viduryje yra nodusas. Apskritą Komunijos rezervakulį supa apvadas su gėlių žiedais iš keturių vainiklapių su centrais, o glorijos spinduliai tiesūs ir banguoti, išdėstyti aplink apvadą. Spinduliai piešti rašalu, nuspalvinti ir geltona, ir raudona spalva. Piešinyje aplink spindulių vainiką dar ratu nupiešta 14 rozečių (gėlių žiedai su centru ir raudonai bei mėlynai nuspalvinti vainiklapiai ir centrai). Monstranciją „vainikuoja“ keltų kryžiaus formos raudonas kryžius be apatinės statmenos dalies.

8-osios giesmės pavadinimo „GIESMIE APE Trayce Szwezciaufe ir Motina Szwezcz:“ (p. [52]) juosta yra plati, ~3 cm. Jos abu kraštai turi ~1 cm raudonai nuspalvintus kraštus, kuriuose yra rašalu nupieštos riestinės. Juostos viduryje yra septyni žiedai su raudonais centrais ir oranžiniais vainiklapiais. Atskiros piešinio detalės nupieštos skubant, o žiedų lapeliai spalvinti ne kiekvienas atskirai, kaip anksčiau, o teptuku apvedant ratą aplinkui. Po giesmės pabaigos tekstu (p. [54]) nupieštas iš išorinės paraštės horizontaliai „išaugantis“ vijoklis; žemiau per visą puslapį nubrėžti du brūkšniai, o apačioje nupieštas rudas vilkas su iškištu raudonu liežuviu, stovintis žolėje tarp gėlių. Piešiant priekines vilko kojas suklysta, nes pirmiausia buvo nupiešta per sąnarį atgal išlinkusi koja, lyg užpakalinė, todėl vilkas turi tris priekines kojas. Piešėjas savo riktą veltui stengėsi paslėpti ant nereikalingosios kojos užpiešdamas gėlę. Nors vilkas tiesiogiai su tekstu nėra susijęs, bet *Giesmyno* ir Valančiaus vėlesnės kūrybos kontekste manytina, kad vilkas piešinyje yra bauginimo ir gąsdinimo priemonė, kviečianti teisingai ir dorai gyventi, kad netektų su tokiu išalkusiu žvėrim susidurti. Antai krikščioniškoje tradicijoje vilkai yra eretikai, klaidamokslių skleidėjai, apsimetėliai, kurie slankioja po kaimenę prisidengę avių kailiais, siekdami avis išsklaidyti (pvz., *Ez* 22, 27; *Sof* 3, 3; *Mt* 7, 15; 10, 16; *Lk* 10, 3; *Apd* 20, 29) ir pan. Lietuvių liaudies tradicijoje iš visų žvėrių taip pat daugiausiai minimas vilkas, jis yra svarbus tiek pasaulio sukūrimo, tiek jo sunaikinimo sakmėse; jis dalyvauja pasaulio sukūrimo, sunaikinimo ir atsinaujinimo rate, svarbus ir liaudies medicinoje, nemaža vaistinių augalų yra pavadinti jo vardu.

9-oji giesmė „GIESMIE APE Pana Szwezciause Szkaplerna“ (p. 55) taip pat turi puošybos elementų. Juosta po pavadinimu yra ~0,5 cm pločio ir nudažyta raudonai, viduje rašalu nupiešta riestinių. Iš juostos žemyn neatitraukiant rankos rašalu pripiešta dantukų „žolė“, joje žemyn „auga“ 10 su stiebeliais ir lapeliais pražydusių gėlių. Giesmės pabaigoje, puslapio apačio-

je (p. 59) tarp žydinčių gėlių nupiešti du paukščiai. Tai margai nuspalvintas balandis, atpažįstamas iš raudonų akių apvadų, ir rudai nuspalvinta, sprendžiant iš snapo formos, varna. Varna – paukštis, lemiantis pikta, nešantis ligą, karą, mirtį, vienišumo, netikėjimo, atskalūniškumo simbolis.

10-ojoje giesmėje „GIESMIŲ APE SZWEŲTA BARBORA“ (p. [60]) po pavadinimu yra ~0,5 cm raudona juostelė, iš jos „auga“ dantukų „žolė“, joje – trys su žaliais koteliais ir lapeliais raudonos gėlės. Giesmės pabaigoje, puslapio apačioje nupieštas piešinys (p. [62]), tik iš dalies susijęs su giesmės turiniu: ant apatinės paraštės linijos rašalu nupiešta dantukų „žolė“, iš jos tarsi išauga keturi vyriški profiliai su kaklais, ir moteris, nupiešta tiesiai, iki pusiaujo (žr. il. Nr. 5). Prie lauko paraštės linijos yra nupiešta vynuogė, jos viršūnėje – paukštis. Vynuogės motyvas yra perimtas iš krikščioniškojo meno tradicijos, lietuvių liaudies skulptūroje aptinkamas kryžiuose. XIII a. šv. Bonaventūra savo veikale *Lignum vitae* amžinybės medį iš Apokalipsės sutapatino su Išganytojo kryžiumi ir Europoje kryžius buvo vadinamas ir Gyvybės medžiu, ir jam būdavo suteikiama Pažinimo medžio prasmė. Nes „krikščionių požiūriu, tik pažindamas Kristaus tiesas, jų laikydamasis tikintysis gali įgyti amžinąjį gyvenimą“¹⁰⁴. Kaip nurodo Elvyra Usačiovaitė: „Vilniuje Šv. Jono bažnyčios Šv. Onos koplyčioje yra labai puošnus Gyvybės medis, kur kryžių atstoja vynmedis. Tai didžiulis relikvijorius, vynuogių kekių vietoje anksčiau buvo įtaisytos šventųjų relikvijos. Tai reiškia, kad Gyvybės medžio vaisiai yra krikščionių šventumas“¹⁰⁵.

Greta vynuogės nupieštos vyrų galvos ir moters biustas leidžia piešinio vynuogienojo interpretaciją išplėsti. Piešinyje vynuogės atvaizdu gali būti plėtojama tema *radicis virtus ascendit ad uvam* („dorybė šaknimis pakyla į vynuogės kekę“)¹⁰⁶, simbolizuojanti autoriaus kilmę iš dorybingos šeimos, kurioje tėvai perdavė vaikams (vynuogės kekė) savo dorybes. Tokį Valančiaus požiūrį į tėvus paremia kiti jo tekstai, kuriuose jis pabrėžia vaikų ugdymo svarbą.

Visi vyriški profiliai yra skirtingų bruožų, tik visų kaktos aukštos, trumpi juodi plaukai ir ūsai. Kaktos skirtingai išgaubtos, smakro formos taip pat

¹⁰⁴ Elvyra Usačiovaitė, „Gyvybės medžio simbolika Rytuose ir Vakaruose“, in: *Kultūrologija*, Vilnius, 2005, t. 12: *Rytai-Vakarai: komparatyvistinės studijos*, sudarytojas Antanas Andrijauskas, p. 317.

¹⁰⁵ *Ibid.*

¹⁰⁶ Plg. Jolita Liškevičienė, „Vaizdo ir teksto dermė: kankinio gyvenimo epizodų embemos“, in: Andriejus Mlodzianovskis, *Palaimintojo kankinio Juozapato, Polocko arkivyskupo, gyvenimo ir mirties simboliniai atvaizdai*: Šaltinis, vertimas ir studija, sudarė Jolita Liškevičienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 462.

5. Motiejaus Valančiaus rankraščinio giesmyno p. [62]–63

kitokios, akių forma skirtinga, apibrėžti paakiai, detaliai išpiešti antakiai, išoriniuose kampučiuose raudona spalva pažymėti ašarų latakai, trys veidai nuspalvinti rausvai ir jų žandai paraudoninti, lūpos labai plonos ir siauros, užriesti ūsai suteikia piešiniui žaismingumo. Menką piešėjo sugebėjimą piešti išduoda veide pavaizduotos akys: jos nupieštos taip, kaip matyti žiūrrint tiesiai į veidą, jų vidiniai kraštai nupiešti nosies plote.

Keturi vyriški profiliai niekaip nesusiję su giesmės tekstu. Atrodo, ši kartą Valančius ėmėsi vaizduoti savo artimuosius: tėvą Mykolą, brolius Mykolą, Feliksą ir galbūt – save patį. Juk jei *Giesmynas*, kaip spėjama, buvo skirtas sūnėnui Vladislovui Beresnevičiui, o ir visai sesers Petronėlės šeimai, kur po tėvo mirties gyveno motina, tai „portretai“ turėjo išreikšti piešėjo gimtųjų namų ilgesį, neišmatuojamą dėkingumą už jam suteiktą galimybę pasiekti gyvenimo aukštumų.

Šalia keturių vyrų profilių nupiešta jauna moteris gali būti interpretuojama ne kaip giesmės subjektas šv. Barbora, o kaip sesuo Petronėlė. Jau nuo Viduramžių šventųjų gyvenimai turėjo atitikti tam tikrą šventojo asmens gyvenimo kanoną, suformuotą remiantis keliais svarbiausiais šventojo gyvenimo momentais (*loci communes*). Šv. Barbora krikščioniškajame mene buvo vaizduojama apsirengusi puošniais rūbais, su karūna, vienoje rankoje laikanti taurę su ostija, kitoje – kalaviją arba palmės (šlovės simbolis) šakelę

(žr. toliau – šv. Agota pavaizduota pagal tradiciją), todėl tikėtina, kad šiame piešinyje rankraščio autorius, norėdamas nudžiuginti ir nustebinti savo artimuosius bei jiems padėkoti, nupiešė jų „portretus“. Piešinyje moteris pavaizduota vilkinti raudoną, susagstomą (15 sagučių) suknelę, su apykakle, viena ranka nuleista, kita sulenkta, delnas paslėptas ties krūtine po suknia. Veidas nupieštas tokiu pat valančišku būdu: dešinysis antakis sujungtas su nosimi, kurios nupieštas ir sparnelis, akys didelės, burna maža. Plaukams šį kartą skirtas didesnis dėmesys: juodų garbanėlių aukšta šukuosena nupiešta tikroviškai, primenanti aukštuomenės damos sušukavimą.

11-oji giesmė „GIESMIE APE Sunu moksla gaylėtij etc.“ (p. 63) papuošta 1 cm juosta, kurios viduryje rašalu nubrėžta išilginė banguota linija. Šis ornamentas buvo taikomas medžio dirbiniuose, keramikoje, taip pat kryžių puošyboje. Virš šios juostos dantukų „žolėje“ „auga“ dvi raudonos gėlės: viena – didesnė keturiais vainiklapiais ir su centru, kita – mažesnė keturiais vainiklapiais, o tarpuose tarp gėlių – po paukštį, greičiausiai, pelikaną, vienas prieš kitą atsuktą. Paukščiai nupiešti vienodai iškeltais sparnais, tarsi šokantys. Paukščiai margi, nuspalvinti raudonais ir juodais smulkiais potėpiais. Paukščių figūros kopijuotos, nes beveik identiška nupieštos po 12-osios giesmės „GIESMIE APE Pana Szwečiause karalienie“ likusiame tuščiam užrašo lauke (p. 69). Sakralinio meno tyrėjų nustatyta, kad dviejų horizontaliai komponuojamų paukščių vaizdavimas sakraliniuose paminkluose žinomas įvairiose tautose nuo seniausių laikų: „Ankstyvosios krikščionybės laikotarpiu (IV–VI a.) sarkofagų fasadinės plokštumos dekore vaizduojamas Anastasio (Prisikėlimo) kryžius, ant kurio horizontaliosios kryžmos tupi du vienas į kitą atsukę balandžiai, dėl Egipto įtakos reiškę tikėjimo Kristumi atpirktas nemirtingas sielas, simbolizavę ir Kristaus Prisikėlimą“¹⁰⁷. Jolanta Zabulytė rašo, kad „dviejų paukščių ant stulpo/kolonos ar ant medžio bei šalia jo variantai liudija daugeliui tautų būdingos senosios tradicijos tęstinumą“¹⁰⁸.

Valančius pelikanus greičiausiai persipiešė iš knygos, nors tyrėjai pastebi, kad Lietuvoje negyvenančio ir nematyto pelikano vaizdavimas būdingas medinių kryžių vertikaliosios kryžmos viršuje, virš koplytėlių ar kryžmų centre, ir atspindi tiesioginę bažnytinės dailės įtaką, nes „šis paukštis pasitaiko bažnyčių (pavyzdžiui, Liolių bažnyčioje, Kelmės r.) altorių ar

¹⁰⁷ Jolanta Zabulytė, „Lietuviškų medinių kryžių paukščiai: reikšmės interpretacijos. I dalis“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2006, Nr. 5 (110), p. 27.

¹⁰⁸ *Ibid.*, p. 28.

sakyklų viršuje¹⁰⁹. Pelikanas, savo krauju vaikus maitinantis, krikščioniškajame mene simbolizuoja Kristaus pasiaukojimą dėl žmonijos išganymo ir Eucharistijos sakramentą. Be to, Zabulytė spėja, kad kaimo žmogui pelikanas galėjo būti artimas ir kaip šeimos plačiąja prasme, jos skausmo ir vilčių simbolis¹¹⁰. „Apie tokios jo reikšmės galimybę byloja ir nuo vėlyvosios antikos laikų žinomas pelikano kaip pasiaukojančios tėvų meilės simbolis, viduramžiais perimtas ir pritaikytas krikščionybės.“¹¹¹

11-osios giesmės pabaigoje likusiame tuščiaame užrašo lauko apatiniame kampe, prie išorinės paraštės nupieštas veidas, būdingas Valančiaus rankai: apvali galva be kaklo, juodi ties numanomu kaklu į viršų užriesti plaukai, dešinysis antakis ir nosis piešti vienu judesiu, akys su pažymėtais paakiais, o abiejuose kampučiuose – raudoni ašarų latakai, akys didelės, jose atspindėtas išgastis ar baimė, visas veidas nuspalvintas rausvai. Virš veido rašalu ir liniuote nubrėžta įstriža linija, iš dešiniojo apatinio puslapio kampo kylanti į viršų, o virš jos lygiagrečiai vingiuoja kilpelių linija. Šiek tiek aukščiau virš linijos nupieštas žiedas su raudonu centru ir aštuoniais, pramaišiu nuspalvintais raudonais ir juodais vainiklapiais. Kaip matyti, šis piešinys, lyginant su ankstesniais, negausus detalių ir spalvų, tai leistų spėti, kad autorius pradėjo skubėti.

12-osios giesmės „GIESMIŲ APE Pana Szwečiause karalienie“ (p. 67) pavadinimas visai menkai iliustruotas, nes autorius, manytina, ėmė skubėti. Juosta po pavadinimu yra platesnė (~2,5 cm). Jos abu kraštai turi ~0,5 cm raudonai nuspalvintus laukelius, kuriuose rašalu nupieštos riestinės. Tarp šių laukelių, nuo apatinės ir viršutinės linijos, į juostos centrą, nespaudžiant plunksnos rašalu pribūrūšniuota (~0,5 cm ilgumo) įstrižainių, panašių į eglutės ornamentą, tik per vidurį jos ne sujungtos, o atskirtos tuščiu lauku, nuspalvintu šviesiai juodai. Teksto pabaigos tuščiaame užrašo lauke nupiešta gana puošni vaza su gėlėmis. Vaza, matyt, buvo pradėta piešti nuo viršaus, nuo angos linijos, kurią nubrėžus per plačią, nupiešti betilpo tik viršutinė indo dalis: išlenktas neilgas merktuvo kaklas ir suapvalinti šonai, su juose gražiai išlenktomis ašomis; apatinė įsivaizduojama vazos dalis nebetilpo. Visą vazos centrą užima raudoname fone nupieštas valančiškasis veidas su raudonais skruostais. Raudona vaza iš šonų apgaubta geltonos

¹⁰⁹ Jolanta Zabulytė, „Lietuviškų medinių kryžių paukščiai: reikšmės interpretacijos. II dalis“, in: *Liaudies kultūra*, Vilnius, 2006, Nr. 6 (111), p. 23.

¹¹⁰ *Ibid.*

¹¹¹ *Ibid.*

spalvos kraštu (~0,5 cm), geltonos yra ir ašos. Virš vazos angos nupiešta valančiška dantukų „žolė“. Iš žolės „išauga“ vijoklinės gėlės žaliais lapais ir raudonais žiedais, o tarp jų – dviejų pelikanų, tokių pat kaip 11-osios giesmės piešinyje (p. 63), vienas į kitą atsuktų, figūros.

Gėlės vazoje kaip Gyvybės medžio išraiškos etimologija greičiausiai yra nevietinės kilmės. O paukščiai/angelai krikščionybės ikonografijoje simbolizuoja pirmapradžio Rojaus sodų gyventojus. Paukščių/angelų paralelės yra dangiškojo pasaulio atributas. Žydinčio augalo inde motyvas naudotas ir Senovės Graikijos, Pompėjos kultūrų mene. Šis motyvas būdingas Renesanso dailei ir galėjo patekti į Lietuvą iš Vakarų Europos. Archetipinis „Gyvybės medžio įvaizdis Lietuvoje, kaip ir kitose Europos tradicinėse kultūrose, buvo adaptuotas kaip vieningas vizualinis ženklas, išreiškiantis esminę ir variantines – sakralines erdves jungiančio centro ir gyvybės cikliškumo raiškos idėjas“¹¹².

14-osios giesmės „GIESMIŲ APE Septinis sopulus Panos SZWĘCZIAUSSES“ (p. 73) kairiojoje pusėje (p. [72]) pavaizduotas Jėzus Kristus, o dešiniojoje prasideda giesmė. Ne itin puošnią juostą po pavadinimo kompensuoja spalvingas viso puslapio piešinys. Juosta iš abiejų kraštų turi ~0,2 mm tuščią viršutinę juostelę ir ~0,5 mm tuščią apatinę juostelę, tarp jų rudu rašalu rausvame fone pripiešta riestinių.

Piešinio centre profiliu, veidu pasuktu į išorinę paraštę, stovi vyras juodais plaukais ir barzda, raudona tunika (su keturiomis sagutėmis pakaklėje), į priekį ištiesęs per alkūnes sulenktas rankas (žr. il. Nr. 6). Be abejonės, tai – Kristaus atvaizdas. Jau nuo IV a. Kristus imtas vaizduoti kaip palyginti jaunas, bet vis dėlto jau subrendęs žmogus, ilgais, per vidurį perskirtais plaukais, siekiančiais kaklą ir pečius. Galva nupiešta didelė, veido bruožai perteikti kur kas detaliau negu kituose šio giesmyno piešiniuose. Nors veidas pasuktas šonu, akis nupiešta pilnai, kaip ir anksčiau aptartuose keturiuose vyrų profiliuose 10-osios giesmės piešinyje, su dideliu juodu vyzdžiu ir abiejuose kampučiuose raudonais ašarų latakais. Veidas nuspalvintas rausvai, gana detaliai išpiešta ausis nuspalvinta raudonai kaip ir lūpos. Antakis nėra tik brūkšnelis, bet daug smulkių brūkšnelių, žyminčių antakių plaukelius. Paakiuose smulkūs brūkšneliai, matyt, reiškia raukšles. Barzda ir ilgi plaukai nupiešti vešlūs. Bet ir šį kartą rankos ir delnai nupiešti taip,

¹¹² Jolanta Zabulytė, „Memorialinių paminklų traktuotės modeliai: medžio, augalo idėja pasaulėžiūroje ir antkapinių kryžių plastikoje (XIX–XXa. pr.)“, in: *Logos*, Vilnius, 2002, Nr. 30, p. 147.

6. Motiejaus Valančiaus rankraščinio giesmyno p. [72]–73

kad matyti, jog piešėjas dar nėra įgudęs: delnas primena pirštinę, o pirštai per ilgi ir per dideli; arčiau žiūrovo esančio delno pirštai nupiešti klaidingai išlenkti į delno išorę, o ne į vidų.

Kristaus figūra iš abiejų pusių supama į viršų kylančių raudonai žydinčių vijoklių su žaliais lapeliais ir raudonais žiedų pumpurėliais. Piešinio apačioje nupieštos keturios gėlės, primenančios rožių formą, o „žolė“ pavaizduota Valančiui būdingais dantukais.

Giesmės teksto pabaigos (p. 75) tuščiam užrašo lauke, prie vidinės paraštės nupiešta saulė su veidu, kairėje puslapio pusėje, po žodžiu „Amen“ – trapecija, nubraižyta iš atskirų linijų, kurių tarpai nuspalvinti raudonai. Po šios figūros, iš apatinės paraštės brūkšnio „auga“ gėlė, išsiskojanti į dvi šakeles: viena šakelė su lapeliais nuspalvinta žaliai, žiedas – raudonai, kita šakelė ir žiedas nuspalvinti raudonai. Saulės apskritimas pieštas pirma padėjus taškelius, po to juos sujungus linija. Saulės veidas ir akys – valančiški, saulės apskritimo linija geltona, spinduliai raudoni.

15-oji giesmė skirta šv. Agotai; kaip minėta, giesmė pavadinimo neturi, nes puslapis su teksto pradžia yra išplėštas. Bet išliko per visą puslapį (p. [76]) nupieštas šv. Agotos atvaizdas. Šv. Agota krikščioniškojoje tradicijoje vaizduojama įvairiai: su palmės šakele vienoje rankoje, o kitoje laikanti replėmis nutrauktas krūtis ar indą su duona; kartais piešiama su replėmis

rankose, rečiau – su kryžiumi, kurios galvą visada vainikuoja karūna arba gėlių vainikas. Lietuvių liaudies tradicijoje ji vaizduojama stovinti, vienoje rankoje laikanti duonos kepalėlį arba lėkštelę su duona, kitoje – palmės šakelę. Valančiaus šv. Agota nupiešta atsisukusi tiesiai ir su išskėstomis, šiek tiek sulenktomis ir pakeltomis rankomis; kairėje rankoje (iš žiūrinčiojo pusės) laiko kryžių, o dešinėje žydinčią žalią šakelę su raudonais žiedais. Reikia atkreipti dėmesį, kad kryžius savo forma tapatus *arma Christi* (p. 29) piešiniui – su išplatėjančiomis trapecijos formos kryžmų užbaigomis. Šv. Agotos veidas nupieštas neskubant, išlaikant valančišką manierą. Veidas supamas juodų plaukų, ties pečiais užriestų į viršų. Šv. Agota dėvi raudoną suknią (su šešiomis sagomis) su balta, aukšta apykakle ir baltu diržu; ant suknios vilki žalsvą apsiaustą. Detalai nupiešti apsiausto rankogaliai: iš po jų išlenda raudonas suknios rankogalis ir matyti juodas apsiausto pamušalas.

Prie šventosios kojų, iš abiejų pusių nupiešti į ją atsikusę dviejų asilų profiliai. Jų nupieštos tik galvos ir dalis kaklo; ausys – stačios, akys apvalios ir su pažymėtais apačioje raudonais ašarų latakais; trumpi karčiai nupiešti rašalo brūkšneliais. Asilas krikščioniškoje tradicijoje yra vargšų gyvulys, naudojamas turto ir skurdo kontrastui pabrėžti. Kristaus gimimo scenoje asilas liudija ypatingą nusižeminimą ir skurdą.

Giesmė baigiasi naujame puslapyje eilutėmis „Buk pagarbintas Iezau saldziafes / Ir Wardas tawa tegul Szwečiasies / Amen“ (p. [80]), o likusiame tuščiam užrašo lauke tarp vynuogių ir gėlių nupieštas balandis. Šis balandis savo forma labiausiai panašus į tikrą. Piešti Valančius pradėjo pasižymėdamas būsimą liniją taškeliais, ir šį kartą tilpo visas balandis, tik uodegos galas buvo nupieštas paraštėje. Balandžio galva ir pusė kaklo nuspalvinti raudonai, kūnas žalsvai, sparnas margas – raudoni ir juodi potėpiai. Vynuogės šaka gana realistiška, matyt, nusižiūrėta iš kitų piešinių. Gėlės tokios pačios kaip ir kitur: žali vijokliai su raudonais žiedais; kitos trys mažos gėlytės su koteliais, lapeliais ir raudonais žiedeliais. Piešinio apačioje standartiškai – žalia dantukų „žolė“.

16-osios giesmės „GIESMIE APE SZWĘTA ONNA ALWITY“ (p. 81) kaip ir 9-osios „GIESMIE APE Pana Szwečziause Szkaplerna“ pavadinimas papuoštas rašalu nubrėžta linija, kuri turėtų simbolizuoti žemės pagrindą, o į viršų neatitraukiant rankos rašalu pripiešta „žolės“ dantukų su smailiomis viršūnėlėmis, jose „auga“ 6 raudonos galbūt rožės, nes vainiklapiai piešti bangelėmis, o ne atskirai; gėlės yra su žaliais koteliais ir lapeliais.

Giesmės teksto pabaigoje (p. 83) tuščiam užrašo lauke, dešinėje pusėje, prie vidinės paraštės nupiešta kaukolė, kaip jau minėta, atrodo, nusižiū-

rėta iš Juozapo Bakos pirmojo ir antrojo knygos leidimo¹¹³. Valančiui buvo nesunku atkartoti kaukolės piešinį iš pirmojo knygos leidimo, nes tai tik ovalas, kiek susiaurėjantis apačioje ties smakru, vietoje akiduobių du juodi taškai, o vietoj nosies ertmės – trikampis. Kaukolės burnoje matyti trys didžiuliai dantys. Valančius rašalu nupiešė ne visai taisyklingą ovalą, vėliau jį dar ant viršaus apvedė juodu teptuku. Vietoj akių kiaurymių jis taip pat nupiešė du juodus apskritimus, vietoj nosies angos – juodą trikampį, smakro apačioje – trys dantys. Kaukolės apačioje sukryžiuoti „kaulai“ – du juodu teptuku nubrėžti brūkšniai, tačiau viršugalvyje juodu teptuku nupieštas perrištas kaspinas, atrodo, paimtas iš 1807 m. leidimo, kur virš kaukolės buvo juosta su įrašu „MEMENTO MORI“.

Kaukolės simbolika siejama su mirtimi, išreiškia filosofinį gyvenimo ir mirties santykio aspektą. Kaukolė yra mistinis ženklas gyviesiems ir nuolatinis priminimas, kad kiekvienas yra mirtingas. Krikščioniškoje ikonografijoje kaukolė po nukryžiuoto Kristaus kojomis dažnai vadinama Adomo galva¹¹⁴. Kairėje puslapio pusėje, po žodžiu „Amen“, šalia kaukolės penkiais horizontaliais brūkšneliais rašalu subraižyta trapecija: platesnė viršuje (5 cm) ir susiaurėjusi apačioje (1,5 cm). Po kaukolės ir trikampio nupiešta nuskinta galbūt rožės šaka su dviem raudonais žiedais ir keturiais mažais raudonais pumpurėliais.

17-oji giesmė „GIESMIE APE SZWĘCZiause sakramenta“ (p. 85) prasižeda dešinėje atvarto pusėje, kairiojoje per visą puslapį nupiešta saulė, tarsi iliustruojant giesmės dešimtąją eilutę: „Dangu žeme Swieć yr mares“. Saulė turi žmogaus veidą, nupieštą valančišku būdu: pirmiausia iš taškelių buvo nupieštas apskritimas, po to – sujungti abu antakiai ir nosis, akys su abiejuose pusėse raudonai pažymėtais ašarų latakais ir raudonos lūpos. Spinduliai pirmiausia nupiešti rašalu, po to tarpuose ir ant viršaus spalvinta geltonai ir raudonai. Po pavadinimu rašalu nubrėžtas brūkšnys, o po juo horizontaliai, iš kairiosios paraštės tarsi giesmės pirmoji eilutė „auga“ vijoklis su raudonais žiedais viršūnėje. Augaliniai motyvai, kurie forma panašūs į žalčius būdingi Valančiaus piešiniams. Jie būdavo dažnai vaizduojami stogastulpių ar kryžių statmenose, dažnai atstodavo geležinių viršūninių kryželių spindulius. Galima pastebėti, kad lietuviškieji kryžiai apibūdinami kaip „saulėtieji kryžiai“ ar „kryžiai – saulės“¹¹⁵, ir Valančiaus saulė greičiausiai paimta

¹¹³ [Józef Baka], *op. cit.*

¹¹⁴ Vitalijus Michalovskis, *op. cit.*, p. 1.

¹¹⁵ Jolanta Zabulytė, *op. cit.*, p. 30.

iš liaudiškosios krikščioniškojo meno tradicijos. Giesmės pabaigoje iš išorinės paraštės apatinio kampo „išauga“ į tris šakeles išsišakojanti raudonžiedė keturių vainiklapių (erškėtrožės simbolis) gėlė žaliais lapais.

18-osios, paskutinės, giesmės „GIESMIE APE Panna SZWĘCZIAUSE“ (p. 89) atvarto ir užvarto piešinys yra geometrinių formų, niekaip nesusijęs su giesmės turiniu. Viso rankraščio piešinių kontekste tai labai krenta į akis ir verčia galvoti, kodėl pabaigoje piešėjas taip radikaliai pasikeitė? Anksčiau piešiniuose geometrinių figūrų pasitaikydavo retai, o ir tada jos buvo atsveriamos kitais piešiniais, kuriuose vyravo apskritimas, ovalas, lenkta linija. 16-osios giesmės užsklandoje buvo linijų pagalba subraižyta trapecija, 18-osios giesmės iliustracijoje abu piešiniai geometriniai – trapecija ir kvadratas.

Po pavadinimu nupieštos trapecijos viršutinė linija 10 cm, o apatinė 2 cm, labai primena apverstą piramidę (žr. il. Nr. 7). Trapecijos/piramidės apačioje yra trys liepsnos (?) liežuviai: šoniniai nuspalvinti raudonai, o vidurinis – šviesiai juodos spalvos. Trapecijos vidurys yra kas 0,5 cm subraižytas horizontaliomis linijomis, jų trys tarpsniai nuspalvinti raudonai, du palikti nespaltoti. Mėginant piešinį interpretuoti, prisimintinas Daukanto *Istorijoje Žemaitiškoje* aprašytas Šventaragio šventyklos altorius:

Šventaragis, didysis Lietuvos kunigaikštis, gražiame ažuolyne ant santeklio Vyliaus ir Neries upių (šiandien Vilijos ir Vilenkos), kurioje vietoj dabar katedra Vilniaus riogso, padėjo pamatus garbingai žinyčiai, o sūnus jo Gereimantas metuose 1285 ją nubengė strūnyti. Buvo akmens trobesys, 150 mastų ilgas, 100 platus o 15 aukštas, be stogo, vienas teturįs pereinamas duris per koplyčią, kurioje šventi ir stebuklingi daiktai buvo laikomi. Apačioj tos koplyčios buvo rūšys, kuriame laikė šventus žalčius ir varles, o ant jos čiukuro buvo bonė 16 mastų aukštesniai už sienas bažnyčios, kurioje timpojo medžio stuomenis dievalio, pargabento iš šventų Palangos girių. Pati koplyčia su bone buvo plytų. Tuojau prieš tą koplyčią stovėjo altorius, nuo 12 laiptų stulpeliais apeiliuotas, kurio alviena laipta 2 1/2 masto aukštį o tris platumo turėjo; viršuj pašaliai to altoriaus apkaišyti buvo taurių ragais, pats jo viršus ketvirtainy 9 mastus platumo turėjo, o visas altorius aukščio 35 mastus. Alviena laipta altoriaus buvo paskirta kiekvienam saulės ženklui, arba Zodiakui, ant kurios tą dieną tedegindavo apierą, kurioj saulė žengė į tą ženklą, atsitolindama rudenį ir grįždama pavasarį; ir taip ant visų aukštosios laiptos buvo ženklas Vėžio, o ant visų žemosios Ožragio. Vienok ant tų laiptų nekūrinos tikroji apiera, kaip pagonys tarė, bet tenai stovėjo patys paveikslai Liūto, Mergos, Žuvies ir t. t., iš vaško nudirbti. Ant paties aukštojo altoriaus tekūrinos gyvolių apieros šventomis dienomis, ant kurio vienok šventa ugnis dieną ir naktį rusėjo, saugojama nuo kunigų arba kunigių, tam paskirtų. Viršuj to altoriaus buvo taip keista įlinkmė nutaisyta, jog nei lytus, nei

7. Motiejaus Valančiaus rankraščinio giesmyno p. [88]–89

darganos, nei vėtros negalėjo tenai ugnies gesyti nei blaškyti, bet juo vėtruotie, juo dar aukščiau jos liepsnos tvaskėjo. Pačiame altoriuj buvo kambariai, kuriuose laikė indas ir kitus įrankius apierų.¹¹⁶

Valančius kartu su kitais Vilniaus Vyriausiosios seminarijos profesoriais ir seminaristais 1842 m. rudenį kėlėsi į Peterburgą¹¹⁷, kur neilgai trukęs susipažino su Daukantu, su kuriuo užsimezgė glaudus bendradarbiavimas. Antai Valančius skaitė ir savo *Žemaičių vyskupystei* naudojo *Istorijos Žemaitiškos* rankraštį, rodė Daukantui savo pamokslų rinkinius ir pirmuosius himnografinius bandymus. Matyt, buvo galvojama tai, kas lenkiškai rašyta, versti į lietuvių kalbą, ir kuo greičiau lietuviams parūpinti naujų geresnės kokybės tekstų. Bet nei Valančiaus pamokslų rinkiniai ir kai kurie giesmių rankraščiai (pavyzdžiui, *Giešmie Ape S. Roka*) tuo metu nebuvo paskelbti, bet taip ir liko tarp istoriko palikimo.

Tad paskutinės giesmės piešinių objektus siečiau su Daukanto *Istorija Žemaitiška*. Valančius, perskaitęs *Istoriją Žemaitišką*, galbūt suprato privalęs permąstyti savojo patriotiškumo, suformuoto Vilniaus aplinkoje, turinį,

¹¹⁶ Simonas Daukantas, *Istorija žemaitiška*, t. 1, parengė Birutė Vanagienė, (ser. *Lituanistinė biblioteka*), Vilnius: Vaga, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1995, p. 105–106.

¹¹⁷ Vytautas Merkys, *op. cit.*, p. 125.

bandyti suprasti pagoniškosios Lietuvos istorijos svarbą stiprinant lietuvių Katalikų Bažnyčios pozicijas ir plečiant demokratijos ribas, ieškant katalikiškumo ir tautiškumo naujųjų formų. Ir kol jis nesuprato, kaip žodžiais išreikšti naująją patirtį, galėjo perteikti vaizdiniais. Ir iliustruodamas paskutinę giesmę, jos atsklandoje nupiešė apverstą pagonišką altorių, kaip pasąmonėje įvykusį atsisveikinimą su kunigaikščių istorija, o užsklandoje – krikščionių bažnyčios altoriaus mensą, kaip naujos lietuvių tautos formavimo atspirties tašką. Giesmės pabaigoje nupieštas piešinys primena altoriaus mensos priekinės dalies ar sienų freskos fragmentą. Pasidomėjus Lietuvos bažnyčių altorių puošyba, panašu, kad paskutinis piešinys galėtų būti interpretuojamas ir kaip mensos priekinės dalies vaizdas. Tai galėtų būti ištaipyta mūrinė mensa. Piešinys sudarytas iš kvadrato piešinio centre, į kurį pripiešta į centrą mažėjančių kvadratų. Abiejuose centrinio piešinio šonuose stovi po žvakę (tokią pat kaip ankstesniuose piešiniuose), o už žvakių nupieštos kolonos, kurių viršus išplatėja ir sudaro trapeciją. Kvadratas sudarytas iš septynių į centrą mažėjančių kvadratų, nuspalvintų (kas antras) juodai ir raudonai. Kvadratai nupiešti mažėjančia tvarka į centrą.

Apibendrinimas. Ištyrus Motiejaus Valančiaus iliustruoto giesmių rankraščio istoriją, spėjama, kad rinkinys galėjo būti sumanytas kaip dovana sesers Petronėlės Beresnevičienės šeimai, kartu gyvenusiai motinai Onai Valančienei, dukterėčioms Beresnevičiūtėms, bet ypač sūnėnui Vladislovui Beresnevičiui, su kuriuo Valančius visą gyvenimą palaikė ryšius. Rankraščio braižas, rašyba, kalba rodytų, kad skirtingu laiku rašytų giesmių tekstai į švarraštį buvo perrašyti prieš 1844 m. Paskutiniai *Giesmyno* savininkai, kurie kol kas nėra nustatyti, perduodami rankraštį Vytauto Didžiojo bibliotekai, jau nežinojo teksto užrašytojo pavardės, nes rankraštis iki šiol nebuvo autorizuotas.

Rankraštyje yra 18 giesmių: 1) „GIESMIE ape muka Jezusa Pona“ (*Aszaru akis ir [szirdies kartibe]*, p. 1–17), 2) „GIESMIE APE SZWĘTA Barbora zagaru 1819“ (*Szwęta Barbora Patronka milause*, p. [18]–19), 3) „GIESMIE APE muka JEZUSA Pona Darzelie ALIWU“ (*Darzelie aliwu regiu dydi diwa*, p. [20]–27), 4) „GIESMIE APE nukrižewoima Jezusa Pona“ (*Jezaus milausis ant kriziaus prikaltas*, p. 29–[30]), 5) „GIESMIE APE Łozoriu YR Bagoczium“ (*Pewnas žmogus Bagotas budams*, p. 31–43), 6) „GIESMIE APE Szwęta Juzapa sciesliwa patrona“ (*Sciesliwas kursay Patrona*, p. 45–[46]), 7) „GIESMIE APE Panna Szwęciause Szydławos zemayciu“ (*Sweyka Pannele cudays pagarbinta*, p. 47–[50]), 8) „GIESMIE APE Trayce Szwecziaufe ir Motina Szwęcz:“ (*Auk-*

so *wałnastys małonies pyłnoi*, p. [52]–[54]), 9) „GIESMIE APE Pana Szwečziause Szkaplerna“ (*Szkaplierna Pana tame ir kituose*, p. 55–59), 10) „GIESMIE APE SZWĘTA BARBORA“ (*Barbora palaymintoje muczelnikie*, p. [60]–[62]), 11) „GIESMIE APE Sunu moksla gaylėtij etc.:“ (*Ach ne szscisliwas ka asz sau padariau*, p. 63–[66]), 12) „GIESMIE APE Pana Szwečziause karalienie“ (*O Dangiszka ciecoriene*, p. 67–69), 13) „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties“ (*Labanakt o Jezau o małone mano*, p. [70]–71), 14) „GIESMIE APE Septinis sopulus Panos SZWĘCZIAUSES“ (*Sweyka buk motina Jezaus małoniausioje*, p. 73–75), 15) „[Giesmė apie šv. Agotą]“ [*nėra ~12 pirmųjų eilučių*] (p. 77–[80]), 16) „GIESMIE APE SZWĘTA ONNA ALWITY“ (*Ant ciela Swieta Diewas sudas daro*, p. 81–83), 17) „GIESMIE APE Szwečziause sakramenta“ (*Dangu žeme Swieć yr mares*, p. 85–87), 18) „GIESMIE APE Panna Szwečziause“ (*Małoninga Poni musu ir Karaliene*, p. [88]–90).

Sudarydamas giesmių rinkinį Valančius daugiausia rėmėsi Vincento Valmiko *Kantičkų žemaitiškų* tekstais. Straipsnyje, siekiant nustatyti giesmių šaltinius, tekstai buvo lyginami su 1829–1830 m. Valmiko *Kantičkų žemaitiškų* leidimo tekstais, kurie buvo pakartoti pagal ketvirtąjį 1826 m. leidimą *Kantyczkos žemaityszkos arba Giedojmay Diewa garbing[y]*.

Iš 18 giesmių 3 (2-oji, 15-oji ir 16-oji) laikytinos originaliomis giesmėmis: „GIESMIE APE SZWĘTA Barbora zagaru 1819“, „[Giesmė apie šv. Agotą]“ ir „GIESMIE APE SZWĘTA ONNA ALWITY“. Naujai išversta 13-oji „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties“. 11-osios „GIESMIE APE Sunu moksla gaylėtij etc.:“ – vertimo šaltinis nenustatytas.

Ištyrus giesmes pagal tematiką, matyti, kad rankraštyje yra 4 giesmės apie Jėzų Kristų, 6 apie Švč. Mergelę Mariją, apie šventąsias (palaimintąją Barborą Žagarietę, šv. Agotą, šv. Oną, šv. Barborą), apie šv. Juozapą globėją, apie Švč. Sakramentą, apie Lozorių ir turtuolį, apie tinginį sūnų. Iš 18 giesmių 4 Valančius atrinko susijusias su Lietuva – tai giesmės apie Šiluvos Švč. Mergelę Mariją (7-oji), Krekenavos Švč. Mergelę Mariją (12-oji), palaimintąją Barborą Žagarietę (2-oji), šv. Oną iš Alvito (16-oji).

3 giesmių apie Jėzų Kristų – „GIESMIE ape muka Jezusa Pona“ (1-oji), „GIESMIE APE muka JEZUSA Pona Darzelie ALIWU“ (3-oji), „GIESMIE APE nukrižewoima Jezusa Pona“ (4-oji) – prototekstai imti iš Valmiko *Kantičkų žemaitiškų* ciklo „Giesmes apėy muka pona Jezusa“ (1829–1830, p. 34–149). „GIESMIE ape muka Jezusa Pona“ parašyta sekant minėto *Kantičkų žemaitiškų* ciklo „Giesmie VI“ (*Aszaras akiun yr szirdies kartibe*) (1829–1830, p. 82–90), bet, papildant kitų šio ciklo giesmių (pavyzdžiui, „Giesmie I“, „Giesmie II“) eilutėmis. 4-oji „GIESMIE APE nukrižewoima Jezusa Pona“

yra parašyta redaguojant ir pildant Valmiko ciklo apie Jėzaus kančią „Giesmie XXI“ (*Jezau milausis ant križiaus iztemptas*) (1829–1830, p. 128–129). Tik 13-oji „GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties“ yra Juozapo Bakos giesmės „Uwaga wieczorna“ vertimas, paimtas iš eilėraščių rinktinės *Uwagi smierci niechybney* (1766). Vėliau ši giesmė pakeistu pavadinimu „Giesmė vakarinė“ pateko į Valančiaus peržiūrėtą *Knygą giesmių, arba Kanticzkos leidimą*.

6 giesmės apie Švč. Mergelę Mariją taip pat imtos iš Valmiko *Kantičkų žemaitiškų*. Giesmyno 7-oji „GIESMIE APE Panna Szwęciause Szydławos zemayciu“ (*Sweyka Pannele cudays pagarbinta*) laikytina Valmiko giesmių ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „Giesmie XI. APEY PANNA SZWENCZ. CUDAUNA SZYDŁAWOS BAZNICZIOY“ (*Sweyka Pannele cudays pagarbinta*) (1829–1830, p. 254–257) redakcija. Valančiaus Giesmyno 8-oji „GIESMIE APE Trayce Szwęciaufe ir Motina Szwęcz:“ (*Aukso wałnastys małonies pylnoi*) yra Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „Giesmie XII. APEY PANNA SZWENCZIAUSE NEWALNIKU“ (*Auksa wałnastys małones pylnoji*) (1829–1830, p. 257–259) redakcija. 9-oji „GIESMIE APE Pana Szwęciause Szkaplerna“ (*Szkaplerna Panna tame ir kituose*) yra Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „Giesmie XIII“ (p. 259–263) redakcija. 12-osios giesmės „GIESMIE APE Pana Szwęciause karalienie“ (*O Dangiszka ciecoriene*) pagrindinė mintis paimta iš Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ giesmės „GIESMIE XIV. Apey cudauna P. Szwenz: Krakinawas bażniczio“ (p. 263–265), bet gerokai perdirbta, laisvai perkurta. 14-oji „GIESMIE APE Septinis sopulus Panos SZWĘCZIAUSES“ (*Sweyka buk motina Jezaus małoniausioje*) paimta iš Valmiko ciklo „Apey Panna Szwencziause“ – „GIESMIE XXVII. APEY PANNA SZWENCZ SOPULINGA“ (p. 295–297).

17-oji „GIESMIE APE Szwęciause sakramenta“ (*Dangu žeme Swieć yr mares*) parašyta laisvai sekant Valmiko ciklo „Apey Szwencziausi Sakramenta“ penkiomis giesmėmis „Giesmie I“ (*Diewe czionay esi Sakramente*) (p. 465–470), „Giesmie II“ (*Pulkiem ant kielu krikščionis*) (p. 470–471), „Giesmie III“ (*Łaukiem Poni, grieszni žmones*) (p. 471–473), „Giesmie IV“ (*Diewe czionay esi Sakramente*) (p. 473–476), „Giesmie V“ (*Ungoy tawa Diewe stowiu*) (p. 476–477).

6-oji „GIESMIE APE Szwęta Juzapa sciesliwa patrona“ (*Sciesliwas kursay Patrona*) parašyta kiek paredaguojant Valmiko ciklo „Apey S. Juzapa Patrona ścieśliwa smerczia“ giesmę „Giesmie II“ (*Ścieśliwas, kursay už patrona*) (p. 315–316).

5-oji „GIESMIĖ APE Ļozoriu YR Bagocziū“ (*Pewnas žmogus Bagotas budams*) yra Valmiko giesmės „Apey smerti S. Ļozoriaus“ (*Buwa žmogaus bagotas*) (p. 541–551) laisvas sekimas.

Giesmyno rankraštis yra gausiai iliustruotas paties Valančiaus. Jame yra 17 atsklandų, t. y. po kiekvienu pavadinimu (išskyrus vieną, o giesmės apie šv. Agotą pradžia neišliko) nubrėžtame lauke nupieštos ornamentuotos juostos (kartą nupiešti ir du veidai); jos nė karto nesikartoja. Yra 21 užsklanda: iš jų 11 piešinių beveik per visą *in quarto* puslapį, 10 – pusės puslapio ir mažesni. Piešiniai piešti tos pačios spalvos kaip giesmių užrašai rašalu ir nuspalvinti akvarele.

Valančiaus piešiniai nupiešti sekant krikščioniškojo ir lietuvių liaudies meno tradicija. *Giesmyno* rengimo laikotarpiu Valančius jau buvo gausiai skaitęs Renesanso, Baroko knygų, kuriose buvo gausu iliustracijų, kurių motyvų galima rasti piešiniuose. Valančius, komponuodamas piešinį, pavartojo ne vienos epochos krikščioniškojo meno objektus, motyvus ir lietuvių liaudies meno detales, viską pritaikydamas savo menkam gebėjimui atkurti vaizdą.

Ištyrus visus piešinius matyti, kad rankraštyje vyrauja apskritimas, lenkta linija, bet pabaigoje atsiranda geometrinės figūros – trapecija, kvadratas. Piešiniuose daug pasikartojančių objektų: veidai (21), gėlės (~135), paukščiai (10), delnai, žemė, žolė, saulė (3). Toliau būtų svarbu tirti giesmių redagavimo ir perdirbimo bei vertimo pobūdį, analizuoti giesmių teksto ir vaizdo ryšį, atskleisti piešinių prasmių interpretacijas.

THE MANUSCRIPT OF HYMNS ILLUSTRATED BY MOTIEJUS VALANČIUS

Roma Bončkutė

Summary

The paper addresses the manuscript *GIESMIĖ ape muka Jezusa Pona* (Hymns on the Suffering of Jesus the Lord) illustrated by Motiejus Valančius, Bishop of Samogitia. In 1948, the unauthorized manuscript was transferred from Vytautas Magnus University in Kaunas to Vilnius University Library. The paper focuses on the history of the manuscript and eighteen hymns. It assumes that Valančius conceived the illustrated manuscript as present to his nephew Vladislovas Beresnevičius with whom Valančius maintained lifelong contacts. The style,

orthography, and language of the manuscript suggest that although written at different times, the texts of the hymns were rewritten as a clean copy before 1844.

When compiling the hymn collection, Valančius mostly relied on the texts of Vincentas Valmikas's *Kantičkos žemaitiškos*, which he edited or adapted. Of the eighteen hymns, three (2, 15, and 16) seem original: 'GIESMIE APE SZWĘTA Barbora zagaru 1819', '[Giesmė apie šv. Agotą]', 'GIESMIE APE SZWĘTA ONNA ALWITY'. Valančius translated from Polish to Lithuanian thirteenth hymn 'GIESMIE etc.: APE Pona Jezusa Łabos nakties' and fourteenth hymn by Juozapas Baka 'Uwaga wieczorna'. The origin of the eleventh hymn 'GIESMIE APE Sunu moksła gaylėtij etc.:' has not been identified.

The manuscript included four hymns on Jesus Christ, six on the Blessed Virgin Mary, and ten on female saints (Blessed Barbora of Žagarė, St Agatha, St Anne, St Barbara), on St Joseph the Guardian, Holy Sacrament, the rich man and Lazarus, and on the lazy son. Four hymns – on the Holy Virgin Mary of Šiluva, the Holy Virgin Mary of Krekenava, Blessed Barbora of Žagarė, and St Anne of Alvitas – are directly linked up to Lithuania.

The manuscript contains seventeen headpieces of different motifs. There are twenty-one tailpieces, of which eleven drawings take almost a whole *in quarto* page, while ten are of half a page and smaller. The drawings are done in the same ink as the writing of hymns and filled in with watercolors. The examination of drawings shows that curved lines prevail at the beginning of the manuscript, and geometrical shapes dominate at the end. Numerous recurrent objects are depicted: 21 faces, 135 flowers, 10 birds, palms, earth, and three suns. Valančius's pictures are simple and childlike. They contain objects, motifs, and elements of Christian and Lithuanian folk art.